

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

Historia Provinciæ Paraquariæ Societatis Jesv

Techo, Nicolas

Leodii, MDCLXXIII.

Liber Quintus.

urn:nbn:de:hbz:466:1-38528

HISTORIÆ
PROVINCIAE PARAQUARIAE
SOCIETATIS JESU
LIBER QUINTUS.

Petrus Oniatus, Theologicis voluminibus Romæ non ita pridem in lucem editis, orbi utrique jam notus, postquam in Peruvia Provinciali à Secretis fuisset, & Apostolicis ad Indos excursionibus, necnon tyronibus Limæ instruendis diu vacasset, Didaco Torres successurus, cum aliquot adolescentibus ex Limensi Sancti Martini convictorio in Societatem assumptis, & Dominico Gonsalvio Sacerdote, ad Chilenum regnum Provinciae suæ partem navigans, anno millesimo sexcentesimo decimo-quinto, mense Februario, feliciter appulit. Inde Cordubam dejectus, pro officio statim inquisivit, num quæ res præter Societatis institutum in novam Provinciam irrepissent: factoque prudenti examine, reperit præclari ingenii adolescentes, præcisâ spe summi gradus in Societate adipiscendi, ante legitimum studiorum curriculum præmaturè rebus agendis & Indorum culturae fuisse destinatos. Tertium probationis annum à plerisque omissum. Rationum & expensarum libros in plerisque domibus nullos esse. Omnium sedium bona velut communia sine discretione haberi. Quas res, quamvis monito Generali sic factitatas aliquâ ex parte constaret, tamen nonnulli eas incitatius quam prudentius apud novum Provinciale exaggeabant, satis gnarum longè aliud esse fundare Provinciam, quam jam stabilitam administrare. Igitur is multis rationibus decessorem suum excusans, aiebat, ut hominibus, sic etiam Provinciis suas esse ætates: prima foundationis tempora conferri posse cum puerilibus annis, in quibus frustra requiras omnimodam morum compositionem. Divum Ignatium in Societate fundanda multa præstitisse, quæ jam stabilitis rebus fieri prohibuisset. Quis nesciat, ab eo tyrones Collegiis, & recentissimos homines Provinciis ipsis præpositos, & ante finita studia multos magnis rebus fuisse admotos, quos nunquam admovisset, si maturorum hominum copia suffecisset. Quare Didacum Torres omni notâ liberum, & insuper laudatum, quòd Societatem per immensam propè terrarum molem inimitabili celeritate atque ingenti fructu sparsisset, ex designatione Præpositi Generalis Cordubensis Collegii Rectorem renunciat. Sub id tempus Joannes Romerus Collegio Chilensi: Ludovicus Valdivia, sedibus apud Araucanos & Chiloenses positis: Joannes Darius Esterensibus sociis: Ludovicus Leiva portui Boni-aëris: Marcellus Lorençana Assumptionis Collegio: Cataldinus Guairaniae rebus: Petrus Remerus Guaicurais: Rochus Gonsalvius in novo Divi Ignatii oppido Neophytis moderabantur. Quos omnes ad munus suum præstandum Provincialis animans, monebat, ut primorum Sociorum, qui per Australes has Provincias Fidem propagaverant, memores, constantiam adhiberent. Nondum exhaustam esse materiam Apostolicorum facinorum, sed indicatam. Occupatas quidem sedibus magni nominis regiones, sed non pervagatas: si antiquâ fortitudine pugnaretur, innumeros Indos ad Fidem reduci posse: præpararent itaque animos virtutibus, sine quibus indubiè spes tantæ evanescerent. Denique singulos obtestabatur, ne adeò læta sub decessore suo principia præposterâ ignaviâ sub se corrumperent. Verùm calcatibus non opus erat plerisque ad opus Evangelicum incitatissimis.

CAPUT
I.
Petrus Oniatus Provinciam init.
1615.

Aliud est fundare, aliud regere Provinciam.

Petri Oniati exhortatio.

CAPUT

CAPUT

II.

Num Societati expediat sedes apud Indos ponere.

Parvarum domorum incommoda.

Parvarum domorum apud Indos necessitas.

SED à multis disceptabatur de commodissimo modo tot Ethnicorum nationes juvandi; & præsertim num è re Societatis videretur; sedes inter Indos à Collegiis maximè semotas, ubi duo tantum trèsv Socii sine recursum ad Collegia, Parochorum more, degerent, ponere. Qui dissuadebant, non vitæ pericula, non solitudinis ærumnas ac tædia, vel si quæ sunt Apostolicorum laborum imitamenta, obijebant; sed verebantur, ne per desuetudinem domesticæ disciplinæ, Religiosa vitæ solveretur. In magnis domibus unos aliis exemplo esse, ne se relaxent. Rectorum ac Syndicorum oculis castigationeque paternâ refrænari animos ad pristinam libertatem suo pte p̄ochives: impunitate atque inobservantiâ dissolvi. Si calor ille spiritus subinde refrigesceret, per usitatos exercitiorum receptus in Collegiis refici solere. In id invigilare rerum spiritualium Præfectos, ne negotiorum mole prægravari subditorum animos sinant. Labefactato per nimias evagationes atque immodicas rerum externarum tractationes animo, facilem esse lapsum, ubi præsertim non desunt peccandi illicita, in summa Barbarorum libertate nuditateque, ultrò se & continuò obtrudentia. Si quid humani contingeret, Societatem plus dedecoris ex paucorum lapsu, quàm ex multorum rectè factis, veræ laudis percepturam. Peruanos Patres non sine Proregis offensione obtrusas ultrò, ut vocant, Indorum doctrinas, in suam curam recipere noluisse, quòd earum administratio non satis cum Instituto nostro quadraret. His si addas calumnias vexationesque, ex defensione Indorum, nostræ curæ commissorum, necessariò orituras, videri omninò consentaneum, ut Societas excursionibus ex Collegiis fieri solitis contenta, eas sedes non admitteret. Contra alii prætendebant multorum annorum experimentum, addentes satis superque animorum periculis præcautum iri, si ad eas sedes impostertum mitterentur viri in virtutum palæstra diu multumque exercitati. Si pietatis tepor & ad pristinam relabentium casus timeretur, nihil prohiberi quominus ad Collegia subinde Socii retraherentur: inibi attritas animi vires refici, & novum calorem per usitata exercitia concipi posse. Cæterum longo usu constare, eos ab Superis præcipuâ curâ haberi, qui relictis patriâ, parentibus, ac cæteris mundi illecebris, voluntario exilio inter Barbaros & Antrophagos, nullâ humani commodi cupiditate, se multarent. Si quis (ut fit) caderet, non ideo infamiæ notâ Societatem universam notatum iri: Judam in exemplo esse, lapsu suo nihil de reliquorum Apostolorum honore detrahentem. Porro, satis compertum esse, excursiones Sociorum è Collegiis ibi utiles, ubi ordinarii animarum pastores non desunt; at apud populos Sacerdotum ope perpetuò destitutos, ferè inutiles videri: nam Barbari non ægrè Baptismum recipiunt, sed mores Christianorum nulli conservant, nisi qui continuâ Sacerdotum curâ ac sermonibus ad constantiam animantur. Reliqua post Baptismum Sacramenta, & verbum Dei, cibos esse animorum, quibus in Christo nati Neophyti in vita sustentantur: deme hos cibos, & in via deficient. Hâc ratione motum Pium Quintum Pontificem Maximum olim congruentissimè censuisse, modum adhibendum esse evulgandis Baptismis eo loci, ubi Sacerdotes deessent, per quos baptizati in Religione continerentur. Prudenter Peruanos Patres se subtraxisse plerisque Indorum paræciis regendis, quòd in Peruvia externorum Sacerdotum idoneorum copia suppeteret: at in his provinciis, aut sedes cum Indorum cura ab Societate admittendas esse, aut Barbarorum salutem ob Sacerdotum aliorum defectum pœnitens negligendam. Contra contumeliarum & litium timorem remedium videri, si sedulo consideraretur, neminem ignavis atque desidibus obstrepere. Christianæ Religionis generosos propagatores his obnoxios fuisse, semperque futuros. Societatem adversis hætenus crevisse, & impostertum tantum gloriæ acquisituram, quantum obtrectationum patientiâ sibi comparaverit. Cæterum Regi Catholico & Senatui Regio Societatis defensionem contra quadruplatores cordi fore, quam ipse Rex ultrò pro augenda Dei gloria obtrectatorum telis objiceret. Quòd ad alia pericula attinet, meminissent binos aut etiam singulos ab Ignatio fundatore nostro in diversissimas partes missos sine detrimento Societatis: quæ nunquam in eam magnitudinem crevisset, si nimia scrupulositate discrimina omnia perpendisset. Longè periculosius in Anglia, Batavia, Scotia nostros homines inter Hæreticos in veste profanâ & domibus externorum degere, & tamen ab Præ-

positis

positis Generalibus eò mitti Socios, ubi Collegia nulla, nec domus frequentes esse possunt. Divum Xaverium Orientem pœnè totum pauculis Sociis, occupasse. Josephum Anchieram multas sedes, in quibus duo trësve Socii tantum morarentur, in Brasilia posuisse. Idem factitatum ab Oviedo Patriarcha in Africa. Quis tantorum virorum vestigiis pedem figere recuset? Denique Claudium Aquavivam non ignorasse harum regionum conditionem, Hispanorum urbibus magnorum Collegiorum capacibus carentium, & tamen eis jura Provinciæ concessisse, quòd existimaret eam Orbis partem Societati prætermittendam minimè esse; sed per extraordinaria subsidia juvari debere. Huic parti suffragatus Didacus Torres, acerrimus earum sedium incensor, narrabat Sociorum inter Indos degentium virtutes, ob quas tantum sibi nomen præ Collegiorum incolis fecerant, ut plerique cum præcipuis Societatis nostræ Heroibus conferri possent. Igitur decretum, ut sedes inter Indos posita non tantum retinerentur; sed etiam, quantum commodè fieri posset, multiplicarentur.

DUM sic sub umbra decertatur, Rochus Gonsalvius, glorioso pulvere decorus, Paranensem Provinciam Christo subigere, constructione novorum oppidorum, satagebat; quem antequam sequar, lubet Paranae conditionem describere, ut loca, ubi tot Apostolici viri certaturi sunt, magis in perspicuo sint. Parana fluvius quingentas omninò leucas, ut suo loco dictum est, conficit, antequam per octoginta leucarum ostium intret in Oceanum. Non immeritò Paranae nomen sortitus, qui fermè ubique maris majestatem granditatemque præferat. Unde Josepho Acoftæ & aliis non assentior, arbitrantibus Maranionem inter Americae flumina principatum tenere; cum ipse Acofta asserat Maranionis ostium triginta tantum leucis patere. Cæterum Parana vi occultâ, non secus ac Silaris fluvius, ligna in lapides vertit: unde quandoque videre est lignorum frustra, qua parte aqua merguntur, lapidescere: columnam lapideam ex hujusmodi metamorphosi aut naturæ ludicio Ferdinandus Arias Prætor in atrio suo crexerat. Præterea ingentes ubique piscium figuras alit. Ruifius bove majores versus Guaitaniam se vidisse narrat. Sæpè videre est lupos marinos turmatim natantes, capita ad humanos sibilos quasi ex condito erigentes, & mox ludibundè submergentes. Capibara, amphibium animal, porco non ab simile, frequenter à præternavigantibus cum voluptate occiditur. Avium & ferarum in utroque littore, sive sylvis vestito, sive in campos aperto, magna vis cernitur: perdicum ubique & psittacorum circumvolant greges; sed horum species peregrina profus est, qui triplo Asiaticis majores, varietatem plumarum adeò spectabilem ostentant, ut eos olim indigenæ ob pulchritudinem pro Diis colerent: hi tamen Psittaci, formandis humanis vocibus inepti, solâ variegatione sunt commendabiles. Ursorum ea species notabilis est, quam formicarios ab ordinario formicarum esu appellant: caput habent oblongum; rostrum verò porci ore duplo longius acutiusque, ex quo cuspidatam linguam quasi è vagina exerentes in ipsos formicarum tumulos ingerunt, identidemque cum ingenti formicarum linguæ adherentium præda retrahunt. Formicæ auriculatis digiti summitate grandiores ab indigenis & Hispanis igne tostæ, inter ciborum delicias reputantur. Nulla olim magna oppida ad Paranam visebantur: pagatim vicatimque degebatur. Utrumque litus, quâ longè patet, variæ nationes habitant, tam moribus (si Guaranos excipias) & feritate conformes, quàm linguarum diversitate notabiles: inter quos memorabiles mihi videntur hi, qui nescio quo terræ genere igne maceratæ, pisciumque pinguedine intinctæ, victitant: ut nihil mireris, si de Cælo parùm cogitent, quibus terra tantum sapit. Partem Paranae Oceano obversam, per ducentarum ab ostio leucarum spatium, flumen Argenteum Hispani vocare, variantibus appellationis causis: nam uni sic appellatum volunt à Gavoti argento (uti suo loco notavi) alii verò, quòd primi coloni è navibus indigenas in ripis conspexerint albis conchiliis, argenti splendorem ex longinquo referentibus, indutos. Nec desuit, qui sic vocari vellet, quòd lacus & flumina, ad quorum ripas in Charquensi Petuvia regione versatilibus machinis expurgatur argentum, in Paranam longè post tractu cum scoriis argenti in-

R

fecti,

CAPUT
III.Paranensis
Provinciæ
descriptio.*Parana magna
guaitudo.**Parana ligna
in lapides
vertit.**Psittaci pro
Diis culti.**Ursi formi-
carum.**Argenti
fluminis no-
minis origo.*

*Argentis vi-
vi vii.*

*Paranensium
ferocitas.*

*De primo
Paranensium
apostolo.*

fecti multa frustra devolvant, adeo notabili quantitate, ut metallorum æstimatores autument, ab eo tempore, quo Potosinus mons excavatur, usque ad annum hujus sæculi undecimum, quadraginta argenti milliones à Tarapaia ac Pilcomai confluentibus abreptos fuisse: Hidrargirii verò, ad facturam argenti adhiberi soliti, tantum pondus, quantum sufficit ad ita inficiendum eorum fluminum aquas, ut per ingens deinde spatium nullum piscem gignant aut conservent: vomica illa, ut poetice semel loquar, liquoris æterni subtilitate sua, animantia omnia exanimante. Sed ex hac causa vanum est Argentei fluminis nomen querere, cum antequam Potosinus mons Hispanis innotesceret, sic appellatum fuisse certum sit. Quidquid sit de nominis origine, Parana, quæ fluvius Argenteus usque ad Paraquarii ei se miscens ostium vocitatur, grandibus navibus permeabilis, tres Hispanorum urbes habet, quibus littorales Indi utcumque in officio continentur. Versus originem pari ferme ducentarum leucarum intervallo Guairaniam, Hispano etiam aliquousque parentem, & alias terras alluit. Ea verò Parana pars, quæ inter Guairaniam & flumen Argenteum media est, Paraquarioque per centum ferme leucas obvertitur, adhuc reluctans, bello se atteri, quam externum jugum subire, malebat. Ferdinandi Ariæ Prætoris fortissimi & aliorum Ducum copias, magno Etropæorum numero atque auxiliatorum delectu, compositas, eluserant. Sancti Joannis Hispanorum oppidum, in concursu Parana & Paraquarii positum, continuis excursionibus fatigatum penè oppresserant. Ignatianos Neophytos iteratis invasionibus territaverant: militum præsidio opus erat è Tucumania in Paraquariam euntibus, & inde redeuntibus contra Paranensium insultus, itinera omnia cædibus & latrocinii infestantium. Sed super omnes infesti erant Religionis Christianæ transfugæ, Europæorum servitiis exacerbati, Parana accolæ in heros suos sine fine proritantes; adeo ut variis concurrentibus causis, Paranensium nomen æquè Hispanis ac Indis amicis terrori esset. Ad eos nullus hæcenus Sacerdos penetrarat, nisi quod Rochus Gonsalvius è ante biennium Cruce tantum armatus iverat, Marcello Lorençana mittente; unde dubitatum, uter eorum Apostolus Paranensium iudici deberet: nam primus licet peruperit Rochus Gonsalvius, Lorençana tamen expeditioni legitime præerat, & fundatione primi oppidi, quindecim à flumine leucis positi, viam straverat. Præterea primus Paranenses aliquot ad colloquium allexerat baptizaveratque. Ergo in æquali jure durus arbiter non sedebam, & neutri palmam eripiam, facilis utrique concedere. Quamquam non negarim pleraque deberi (uti videbimus) Rocho Gonsalvio, diuturnitate laborum, periculorum contemptu, tractandorum Indorum peritiâ, animi magnitudine, Paranensis Provinciæ, & ulteriorum regionum victoriam adeptum.

**CAPUT
IV.**

*Rochus Gonsalvius infir-
riorem Para-
quariæ Pro-
vinciæ par-
tem explo-
rat.*

*Appupen pa-
lus.*

Rochus Gonsalvius, Sancti Ignatii ab Lorençana fundato oppido præpositus, nullum non lapidem moverat ad perfringendam Paranensium perviciam, quorum aliquot multiplicitate beneficiorum sibi conciliatos sacro Fonte infuderat; per quos, cognito præsentis Paranae statu, in spem venerat rei benè gerendæ. Igitur Cruce, & Mariæ Virginis Ethnicorum debellatrix iconè, armatus, assumptis ex Divi Ignatii municipio secum aliquot Neophytis, ineunte anno se dat in viam. Ibat per scabrosa & invia loca terrestri itinere, donec scapham ex unicâ arbore concavam nactus, ad Appupen paludem Paranae influentem, quam primi expugnatores Paraquariæ ab Sancta Anna nuncupavere, se conferret. Circa eam paludem incolebant Ethnici non pauci, quos eloquentiâ ad partes Christi ita pellexit, ut statim oppidi aream designari sibi postulârint. Verum, quod eos Franciscani Patres prius olim ad fidem sollicitassent, litium occasionem præcavens, ad Hispanorum urbem in Paranae & Paraquarii concursu sitam perrexit. Ubi cum Franciscanorum Præside ita convênit, ut si intra sex menses ab suo Provinciali Sacerdos aliquis non mitteretur, Societati jus esset Appupennæ paludis accolæ in oppidum reducendi, templumque condendi. Nam Gonsalvius hanc paludem, Paraquarii ostio non longe semotam, quasi gradum ad reliquum Paranam Christo subjugandum, aut si res malè succederet, in receptaculum designaverat. Rebus

fic

fic constitutis, animos Paranensium, & loca fundandis oppidis opportuna, coram exploraturus, reclamantibus licet Hispanis, certum adiri vitæ discrimen asserentibus, è portu Divi Joannis solvit, & adverso Paranâ navigans, confluentium rivorum ostiis ac littoribus lustratis, reperit Ethnicorum plurimos bellorum diuturnitate, & calamitatum multiplicitate fatigatos, legi Christianæ minimè refragaturos, si Societas oppida conderet. Confectis adverso flumine quadraginta leucis, in duarum insularum angustiis multi Barbari pictis ad conciliandam corporibus majestatem ferocitatemque, clavâ & arcubus armati Gonsalvium, in cujus necem ex condicito conjuraverant, ex improvviso circumdant: quorum Dux pro Deo se venditans ad eum conversus, *Quæ, inquit, audacia tua est? eò sine armis & sine comitatu te ingerere, quò tot Hispanorum cohortes jam inde ab avorum nostrorum temporibus penetrare frustra conatae sunt? Europæorum nullus hæctenus nostra littora calcavit, nisi ut mactaretur. Quæ tua spes est? Aut quod tantæ temeritatis præmium expectas: quid per tanta quæris discrimina? nam si novam Religionem & novum Deum annunciare te jactas, injuriam mihi facis, terrarum aquarumque, quas vides, potentissimo conditori.* Hæc cum Dux intolerabili superbiâ deblaterasset, circumstantes Barbari addidere vultuum barrituumque ferocitatem. Contra Rochus, obfirmato in omnem casum animo, imploratoque Purificatæ Virginis, cui dies sacer erat, auxilio, leni & prudenti orationis exordio cum Barbari Ducis phantasticæ divinitatis titulo elusisset, veramque divinitatem uni Deo asseruisset, nullo ferocitatis ostentamento destitutum se ab incepto fortiter pronunciat. *Non, inquit, tam vilis sum, ut pedem metu retrahere velim: cui mortem pro Christo oppetere lucrum est, clavæ & sagittæ cateraque necis instrumenta ridet. Caterum hoc scitote: si nociturus venissem, arma & comitatum adhibuissem: sed verbum Dei annunciatum veni, & hæc mea spes est, nullumque, pia temeritatis præmium expecto, quàm ut vos in oppida reductos barbariem dedoccam, & regni cælestis heredes per Baptismum efficiam.* Hæc intrepido vultu cum dixisset, multaque addidisset in Christianæ legis commendationem, aspirante Numine, ita eloquentiâ; quâ multum pollebat, permovit Barbaros, ut sensim sine sensu mitigatâ ferocitate plerique in spem Baptismi obtinendi se illi adjungerent, & reliqui blandis verbis liberum transitum præberent. Defunctus hoc periculo Gonsalvius, auctus aliquantulo comitum numero, sensit solito alacrius concitatiusque ab remigibus navigiolum suum agi, causâ nescius, ad Indorum pagum citissime pervenit, ubi plorabatur infans animam jam vix reciprocans, qui raptim ante mortem baptizatus, ad Cælos, popularium suorum orator futurus, evolavit. In altero pago eadem felicitate alteri infanti saluti fuit. Paulo antequam hæc contingerent, in sepeliendo barbaro advena eluxit Neophyti Gonsalvii comitis pietas, suâ sponte unicâ veste se exuentis, ne cadaver nudum terræ mandaretur. Inter has res, per reluctantes ubique Barbaros, fidem Christianam & humanitatem respuentes, & ni retrocederet minas intentantes, confectis jam adverso flumine quinquaginta leucis, Itapuanam locum in littore eminentem evasit. Hunc locum insidebant quatuor Casiquii cum non contemnendâ clientium manu, qui postquam diu restitissent, tandem se Rocho Gonsalvio permisisse, spondentes novam oppidum eò loci constructuros, si Societas stabilem sedem promitteret. In quam spem solemnî pompâ ingentis Crucis erectione Paranæ possessionem adiens, difficillimo itinere quàm celerrimè potuit Assumptionis urbem eo fine petiit, ut cum Paraquariæ Proprætore, & Marcello Lorençanâ Collegii Rectore, de subsidiis ad occupandam pro Regum Rege Christo & Rege Catholico tantam Provinciam, coram agitare. Vix abierat cum Paranenses, adversi fluminis accolæ, nescio quo apostatâ incentore, Itapuanis Casiquiis, quòd Rochum recepissent, infensû, bellum parant, vi armatâ nuper erectam Crucem deturbatum veniunt: fecissentque scelus, nî vim ostentantes Itapuanî, adhuc Ethnici, circa eandem Crucem conglobati, perfidos repulissent: qui licet numero pauciores, occultas Crucis vires experti, ita dimicarunt, ut nullo ex suis desiderio ad turpem fugam ac latebrarum hostes adegerint. Jacto per id facinus Religionis Christianæ fundamento, invicem se animantes. fidem Gonsalvio datam constanter servare decreverunt. Interim Rochus Gonsalvius ad Assumptionis urbem appul-

Paranensium
ferocitas.

Barbari Pa-
ranensi ora-
tio.

Rochus Gon-
salvii ma-
gnanimitas.

Infantium
duorum ba-
ptismus.

Neophyti
pietas.

Itapuanî
Gonsalvium
admittunt.

Hostibus suis
resistunt.

fus, ubi pericula abs se adita, numerositatem Barbarorum, fluminis amplitudinem, oppidorum condendorum spem, Urvaicensis Provinciæ adeundæ opportunitatem, sylvarum & camporum vastitatem civibus narravit, variis omnium animos affectibus imbuat. Plerique in cælum Societatem evehebant, tantis periculis quanta descripsimus, filios suos objectantem. Reipublicæ Primores urgebant continuationem expeditionis, Religioni Christianæ, Regi Catholico, & toti Paraquariæ, adiacētibusque Provinciis, utilissimæ: admirabanturque, quomodo unus vir eò penetrasset, quò nulla armorum vis per integrum fermè sæculum perturbare potuisset.

CAPUT

V.

Rochus Gonsalvius Itapuanum oppidum fundat.

Francisci Gonsalvii Proprætoris diploma.

Itapua descriptio.

Itapuanum oppidum edificatur.

Missa efficacitas.

Suspicio Itapuanorum.

DIDACO Marino Negronio, Paraquariæ & fluminis Argentei Prætor, Religionis Christianæ adeoque Societatis rebus promovendis viro planè idoneo, morte sublato, interim dum Rex de successore provideret, Franciscus Gonsalvius à Sancta Cruce, Patris Rochi Gonsalvii germanus frater, Paraquariæ Proprætor em agebat: qui decorum familiæ suæ ratus, si Parancensis provincia, toties Hispanorum armis frustra tentata, suæ maximè præfecturæ tempore ad Catholici Regis obsequium per germanum suum reduceretur, communicato cum eo, & Marcello Lorençana Rectore, consilio, diploma fecit, quo Societati pro potestate permittebat, quotquot oppida vellet ad Paranam & Urvaicam condere, Magistratus creare, templa fundare. Addidit Lorençana Rector sacræ rei instrumenta ferramentaque, necnon cæteras res erigendis de novo oppidis idoneas, monitumque Gonsalvium, ut se præclaris facinoribus commendaret, abs se dimisit. His rebus instructus, per eadem discrimina, & nova verborum opprobria in itinere à Barbaris jactata, ipso Incarnati Verbi pervigilio Itapuanam rursum tenuit. Itapua locus est à Paraquarii ostio & Guairaniæ finibus, pari circiter utrimque sexaginta leucarum intervallo, ad Paranz Australe littus eminens. Paludem in fluvium sese exonerantem pro portu habet. In vicinia Indorum satis ad justum oppidum constandam computabat. Itapuanam Casiquii, defensâ Cruce nobiles, Gonsalvio reduci domum ex palea & luto barbarico more confectam concessere: cujus domus parte in usum Sacelli adaptatâ, Rochus per se & per emissarios Indos viciniam omnem excutiens, brevi effecit, ut non contemnenda manus se Itapuanis adjunctum veniret. Adulto jam anno, bini Socii è Guarambaræa expeditione reduces Parancensis rebus augendis destinati advenere: ex his Joannes Salas in Sancti Ignatii oppido cum Francisco à valle ibi curante remansit. Didacus verò Boroa Itapuanam, ubi quadrimestri spatio Gonsalvius solus jam perstiterat, per eadem discrimina evasit. Læti uterque mutuo consortio novi oppidi aream designant, templum multitudinis capax atque domum fabricant, casas Barbarorum erigunt, plurâ exemplo quam verbis imperant. Lutum & paleam advehunt, ligna findunt, aptantque ædificiis, tantâ rerum omnium inopiâ, ut inter delicias nescio quod carduorum genus agreste & inspidum, farinamque ligneam, computarent. Defectu idonei cibi, cum ex quibusdam herbis campestribus, à Psittacis tantum edî solitis, pulmentum sibi facerent, gens nova Gonsalvium & Boroam simplici joco Psittacos appellabant. Templo ad culmen perducto, solemnî ritu & supplicatione, non sine Barbarorum tripudiis, Virginis Icon, quam tanquam populorum expugnatricem secum Rochus vehebat, in templum & aram illata est. Exinde Parancensis provincia sub Cælorum Reginz patrocínio sterit: novaque colonia Annunciata Virgini ritè dicata sub tanti nominis auspiciis hætenus feliciter perseverat. Notatu dignum est, quod postquam Sacro-sanctum Missæ Sacrificium in æde fieri cœpit, demones antea infestissimi Itapuanos spectris terrare desierint. Forundem infernalium hostium industriâ vulgarum est, Gonsalvium & Boroam Sacerdotes non esse, sed sub ficto vestitu terras exploratum venisse, ut gentem novâ religione insecatam Hispanis proderent: eosdem Imaginibus Sanctorum ac scriptis libris pestem facere. Quibus rebus divulgatis, plerique Barbarorum ab iis abhorruere, donec sensim inanes ineptias dedocti, Sociorum consortio assuescerent. Verum ne nimis minutus sim in recensendis sub ea initia Barbarorum proter vitatibus, magorum odio, vicinorum populorum inquietudine, pestium strage, satis ad commendandam Sociorum virtutem fecisse me arbitror, si dixero nullam calamitatem

Apostolicis

Apostolicis viris defuisse: adeò ut miraculo proximum videatur, inter tot adverſa in regione corruptiſſima conſtantiam tenere potuiſſe. Satis conſtat ſupra ſex capitum millia eò loci uſque ad id tempus à Societatis hominibus baptizata fuiſſe. In Divi Ignatii colonia idem erat operantium vigor: pedetentim tamen res procedebat quoad Baptiſmos, ducentis circiter capitibus ſingulis annis in his rerum primordiis Chriſtianorum albo inſcriptis.

REbus apud Itapuanos utcumque ſtabilitis, relicto ibi, qui curam eorum gereret, Didaco Boroa, Rochus Gonſalvius Auguſto menſe ad Appupen paludem ab Sancta Annà dictam, Barbaris nondum baptizatis, ducendum ſe tradidit. Triginta leucis ſecundo flumine palus diſtabat, pergendumque erat per littora utrimque ferociſſimis hominibus infeſta, quos confidentiùs, quàm ſecuriùs ex itinere paſſim ad partes Chriſti ſollicitans, tandem eò quò tendebat incolumis pervenit. Maximà propenſione animorum Appupennæ paludis accolæ venientem excepere, rati nullum ſibi contra vexatores potentius auxilium obvenire poſſe, quàm ſi Societas ſedem ſtabilem ibi poneret. Itaque cum octo menſes effluſiſſent, & nullus è Franciſcanâ familiâ Sacerdos adveniſſet, Appupennens multiplice ſedulitate extemporale templum domumque Gonſalvio ædificant, ſparſam multitudinem cogunt, ſementem non uni ab aliis ſejuncti, ſed continuatim faciunt, denique rem adeò ſtrenuè urgent, ut ante quadrimeſtre ſpatium ſexcenta capita in novello oppido computarentur. Conſtitutis utcumque rebus, Rochus Gonſalvius cum Ferdinando Ariâ in Paraquariæ & fluminis Argentei Prætorum rurfum electo, de Paranz ſtatu acturus ad Aſſumptionis urbem menſe Novembri contendit. Prætor nuper ſororem ſuam cum Rochi Gonſalvii germano fratre in matrimonio collocarat, & affectu in Societatem jam ſatis clarus erat: quare omnia proclivã in eo reperit, niſi quod famæ ſuæ velificans voluerit ad nova Paranz oppida ſtatim pergere. Diſſuadebat fortiter Gonſalvius, aſſerens adhuc eſſe immaturos Barbarorum animos; poſſe præcipitatione magnas res corrumpi: nomen Hiſpanorum ob præterita bella apud Paranenſes eſſe odibile: Societatem apud novos homines fore ſuſpicioſam, ſi ſtatim Hiſpanos quovis prætextu introduceret: deſiſteret itaque ab incepto, & tantisper diſſerret gloriæ ſegetem, quam ſine periculo aliquando meteret: interim autoritate Societatem juvaret, hanc eſſe unicam de religione Chriſtianâ & Rege Catholico benè merendi viam. Hæc Rochus: ſed Prætor pulchrum ſibi fore ratus, ſi præſentem ad Paranz aliis præriperet Prætoribus gloriæ occaſionem, Rocho Gonſalvio (cujus in comitatu ſibi tuta omnia confiſcebat) ad præparandos Paranenſium animos præcedere juſſo, cum quinquaginta Hiſpanis militibus ſe dat in viam. Ubi Paranz littus attigit, in exornata navigiola ab Gonſalvio honorificè exceptus fluvium tranſmiſit. In obverſâ Itapuanò oppido inſulâ Didacus Boroa ingentem Crucem erigi curarat, quam ut à longè conſpexere Hiſpani, feſtâ cymbarum circumdactione, & repetita ſclopetorum exploſione, aliisque venerationis ac lætitiæ oſtendementis, militariter adoravere; læti quòd eo in loco Crux triumpharet, in quo communes hoſtes tamdiu regnârunt. In Itapuanum oppidum inductus Prætor, ubi ad exornatum templum venit, ad comites ſuos converſus, *Gratias, inquit, Omnipotenti Deo flexo omnes poplite agamus, quòd unius virtute Crucis hodiè ea loca calcemus, quæ nec meus per tot annos enſis, nec Hiſpanorum robur debellare valuerunt.* Deinde Gonſalvio & Boroæ gratiis actis, quòd per eos tanta res peracta eſſet, promittens ſe honorarias litteras in Societatis commendationem ad Regem Catholicum daturum, Itapuanorum primoribus in oppidi duces ritè conſtitutis, Barbaros monuit, ut Sacerdotes ſuos (quorum ipſe manus demiſſo capite ad exemplum oſculatus eſt) vellent reverenter habere. Secundùm id, quia rumor increbuerat, ob ejus adventum, adverſi fluminis accolæ inquietè agere, & jam ex propinquo ſeſe hoſtiles cymbæ oſtendarent, eo quo venerat die, metum neceſſitate abeundi celans, quàm celerrimè ex Itapuanò portu ſolvit. Navigantibus trecenti circiter Barbari clavâ & ſagittis armati in fluminis præcipitio occurrunt, qui indubiè vim Prætori intuliſſent, niſi Gonſalvius autoritate ducem eorum repreſſiſſet.

CAPUT VI.

Rochus Gonſalvius conſtructum abſe Sanctæ Annæ oppidum Franciſcanis concedit.

Sancta Anna oppidum cõditur.

Ferdinandus Arius Prætor Paranz vult inſpicere.

Rochus Gonſalvius diſſuadere conatur.

Prætor in opinione perſiſtit.

Crux triumphat.

Societatis commendatio.

Prætoris periculum.

Sacerdotum
& Crucis
potentia.

Appupennensium
seu Franci
suum tra-
duntur.

CAPUT
VII.
De Guairi-
norum mo-
ribus.

Guairani In-
tissime habi-
tant.

Belligerantur

Barbare.

Eorum do-
mas.

Matrimonia

Hospitalitas.

Funera.

Is erat Tabacambius, qui à Prætoro rogatus, ut vellet Regis Catholici nomine Ducalem baculum acceptare, quo Paranensium Dux dignosceretur: superbè respondit, se satis hæcenus omnium Ducem fuisse sine baculo, deincepsque futurum. Ex quo congressu intellexere Hispani milites, quod potentior occulta Sacerdotum & Crucis reverentia quàm armorum confidentia sit. Defuncti periculo, non diu post ad Appupen paludem pervenere. Ibi iterum Prætor laudavit Gonsalvium, quod tantillo tempore templum oppidumque eo loci construxisset, & gentem barbaram mansuefecisset. In his rebus dum sunt, Franciscani Patres, Prætoris & aliorum auctoritate interposita, postulaverunt, ut Appupennensium cura, quos ad Fidem olim sollicitaverant, sibi traderetur: aientes, eos ad vicinam coloniam abs se constructam, incolarum paucitate laborantem, traduci, & ex utraque gente justum oppidum consulari posse. Rochus rem decoram se facturum arbitratus, si urbanè & sine lite præclarissimo Ordini, quod postulabat, concederet; præsertim cum non deessent alibi alii Barbari, in quibus reducendis Societas fructuosius operam collocaret, & sedem fixam in medio Paranensis provinciæ jam haberet, sexcenta illa capita abs se reducta, ad Franciscanorum curam pro potestate traduxit. Sic Paranensis Provincia, hæcenus rebellis & ferax, fræno accepto, regimini se subjicere tandem utrimque cœpit. In qua penitus domanda quid Societas egerit, suis temporibus tradam. Porro quia Paranenses & Guairaniæ populi, necnon multæ aliæ Ethnicorum regiones, Societatis laboribus destinatæ, è Guarana gente sunt, lubet de Guaratorum moribus aliqua simul tradere, ut rerum scribendarum compendio & ordini consulam.

TERRA illa, quæ inter Maranionem, sive fluvium Amazonum, vel si mavis Aurelianum & Paranam, immenso plusquam mille leucarum tractu abs se divaricatos, interjacet, mediam pœnè Americæ Australis partem constituit. Quam terram omnem Guarani non tantum incolunt, sed extra hos limites pervagati, quidquid spatii inter Paraquarium & Paranam ad Peruviam fines excurrit, latissimè occupant. Porro passim reperire est in eo spatio alias nationes, linguâ & moribus ab Guaranis discrepantes, quos ipsi ex innata superbia mancipia appellant. Cum eis internecinum æternumque bellum gerunt. Bello captos solemnè ritu saginant, devorantque. In his epulis ad bellicosi facinoris monumentum, nomina nova sibi assument. Exiguos pagos passim habitant, quibus præstantissimam hereditariam nobilitatem aut eloquentiam populari insignes. Si bellum ingruit, ducem fortitudinis famam præstantem sibi præficiunt. In bello præponere electos, servare ordines, occasiones prævidere, diem & locum eligere, tempestivitate uti, cibos curare, omnino negligunt. Fortuitam plerumque pugnam incunt, repentinâ irâ validi; si impetus differatur, recordiam induunt. Clavam & sagittam præliando adhibent. Corpora nuda ante pugnam tetrè coloribus horrificant. Nec cæmentorum nec regularum apud illos usus est: paleâ, luto & informi materiâ domos rotundas aut oblongas ædificant, tantâ plerumque magnitudine, ut una domus pagum conficiat. Matrimonia libera sunt: quot quisque fræminas alere & adipisci potens est, tot conjuges aut pellices numerat. Casiqui præsertim jus sibi in præstantissimas pagi sui puellas usurpant, quas non agrè clientibus aut hospitibus minuendas tradunt. Nuribus passim abutuntur. Dimittere uxores, & vicissim ab uxoribus dimitti, nemini admodum probro est. Quemque mortalium hospitali arcere tecto nefas habetur. Hospites fletu & prolixâ laude Majorum excipiunt: fletum risu & convivio terminant. Perbrevis veste ex plumis aut conchiliis contextâ verenda tegunt, cætera nudi. Triticum turcicum, & cucurbitarum, necnon fabarum radicumque varia genera ferunt. Carnibus venatione captis pœnè crudis vescuntur. Si quis inter illos, præsertim nobili loco natus, à vita discesserit, dici vix potest quanto ejulatu fræminæ omnia loca compleant; buccis inflatis voces intercalari silentio horribiles emittunt, ex altis locis subinde se præcipitant, crines lacerant, frontem feriunt, mortua corpora versant, amplexantur, alloquuntur, latera intendunt, palmas dilatant, ollis prægrandibus cadavera imponunt: & autumantes animas simul cum corporibus sepeliri, patellis concavis ora mortuorum cooperiunt, ne nempe animæ suffocentur: ut scias ab

eodem

codem magistro doctas, qui terram levem carorum suorum cadaveribus precabantur. Nullum omnino Deum colunt, superstitionibus tantum & Ariolorum veteratorumque infaniis dediti sunt. Ariolandi varia ars pro varietate terrarum: pœnè tamen omnes in eo conveniunt, ut magos dæmonum familiaritate nobiles præ cæteris révèreantur. Magicæ artis peritiam adipisci volentes severissimis jejuniis & afflictationibus se maectent oportet: in quibus peragendis, illoti, nudi, & soli in locis obscuris remotisque agunt: nihil nisi piperis quoddam genus & triticum turcicum igne tostum ad cibum adhibent; crinibus impexis atque turbidis horrere, ungues prolixè deformes habere, atque alias fœditates affectant, aliisque rigoribus corpus atterunt, donec viribus æquè jam ac sensibus ex inedia destituti dæmonem invocatum videant. Horum officium est, per imperceptibilem ossium, capillorum, carbonumque jaculationem, corporibus nocere: quæ res incantationibus depravatæ, ubi mortalium membris sese indiderint, maciem atque adeò mortem persæpè creant; nisi, qui pestem manu fecere, causam ex affectis partibus demant. Aliud verò magorum genus reperire est, ab noxa abstinentium, & solâ dæmonum familiaritate se jactantium, fingentiumque, semotas & secretas res, ab stygiis inspiratoribus cognitatas, sciscitantibus posse se revelare. Quibusdam in regionibus, si mulier maga & incantatrix esse velit, castitatem præseferat necesse est: si parit, venerationem apud omnes amittit. Nunquam sine strepitu & horrore perniciosi dæmon his magis se videndum præbet. Sunt & arioli pro medicis se habentes: horum munus est multa loqui, plura fingere, & nihil plerumque efficere: affecta morbo corpora sugunt, & ac si morborum causas exsuxerint, ex ore putridum quid evomere simulant. Ad insaniam somniis & auguriis dedita Gens est. Tactu bubonis pigros se reddi autumat, quòd ea avis nec multum volet, nec nidum apud eos faciat. Si spicam milii gemellam comederit mulier, gemellos se parituram credit. Puellam primum menstruum patientem mitis modis exercent: mulieri laceratæ excercenda traditur: à carnis esu abstinere cogitur, donec abradi crines aurem pertingant: ei nefas viros aspiceret: si psittacos videre contingat, loquacem fore impostero existimant: domum verrere, accelerato passu sine diverticulis aequum ire, triticum pilo terere, ne momento quidem otari, omnia denique frugi matrisfamilias munia obire jubetur; (quam exercitationem Joannes Rho inter varias suas virtutes numeravit) talem denique reliquâ vitâ futuram puellam putant, qualis circa primi menstrui tempora fuerit. Fœminæ gravidæ pœnè ab omnibus se abstinent. Ne proles inflatis naribus nascatur, alcium carnes non comedunt: si exiles aves ederint, arbitrantur exigui corporis fœtum nasciturum. Ab eorum animalium esu arcentur, quorum qualitates suæ proli nocituras phantasticè verentur. Prægnantibus uxoribus virorum hæc sunt leges: feras ne occidito: sagittas & clavas, aliave instrumentorum manubria ne facito: post partum ab carnis esu quindecim diebus abstineto: arcum laxato: decipulas avibus ne tendito: domi stertens & jejunos, donec proles umbilicum solverit, maneto: si quid contra feceris, magnum malum timeto. Cùm infans recentè natus infirmatur, cognati cognatæque ab eorum ciborum esu se privant, qui infanti damnum, si comederet, allaturi creduntur. Natis prolibus nomina imponunt defectibus virtutibusque corporum accommodata: si fulcus fuerit, corvum; si raucum sletum edat, ranam nuncupant. Sexcenta similia omitto, ne fastidium pariam. Cæterum gentem hanc inter tantas ineptias, & tantam barbariem, ad Fidem Christianam capessendam retinendamque, necnon ad res mechanicas, aliquantulamque politiam, si non desit cultura, præ aliis Americæ Barbaris idoneam esse compertum est.

JAM verò in utroque Guairaniæ oppido Socii varias Reipublicæ Christianæ utilitates adferebant, quamplurimis Guaraniis è dæmonum servitute in Christi libertatem assertis. Josephus Cataldinus ausus non semel Barbarorum abactores per longissima itinera insequi, multos è vinculis autoritate, & intentatis cælestium mortaliumque minis, extorsit. Præterea multi aliunde Ethnici Sociorum industriâ ad Ignatianum Lauretanumque oppida traducti sunt. Magnitudinem laborum inde cognosces, quòd non integro anno pestis in utroque oppido sexcenta circiter capita

Sacramentis

*Præstigiatores.**Ariolorum experimenta**Magi**Medici,**Superstitio-nes,**Puellarum exercitatio-nes,**Gravidarum & parvulorum deliria.**Maritorum vana obser-vationes,**Et paventium.**Infantium nomina.*

CAPUT

VIII.

De variis Guairaniæ rebus.

Mille quadringenti & septendecim Barbari rediscuntur, octingenti baptizantur.

Aliter divinitus monetur.

Regina Cælorum Barbaram visitat.

In templo se presentem sistit.

Domum nostram circuit.

In ebrium animadversio.

Prudens Barbara dictum.

Festis diebus eslandi.

Divi Ignatii reliquia.

CAPUT IX.

Gesta apud Guaicurxos

Guaicurxorum error circa baptismum.

Regina Cælorum & Reges Barbaria profusa.

Petri Romeris sanatur.

Lingua peritiam indicium celeste accipit.

Sacramentis expiata messuerit: nulla oppidorum diminutione, in mortuorum locum succedentibus mille quadringenti ac septendecim Barbaris, ex nemoribus ad oppida reductis, & in Cathecumenorum album per Socios relatis. Octoginta supra octingenta capita sacro fonte abluta, & nongenta ac septendecim paria legitimo Matrimonio copulata sunt. Nunc ad singularia devolvor. Antonio Ruisio divina meditantem audita per aërem nescio cuius vox est, imperantis, ut quemdam Matrimonio jungeret. Finita prece, Casiquius, pellicatu infamis, se ei stitit, affirmans noctem integram infomnem duxisse, quod voce incognita identidem monitus fuisset de conjugio Christiano ritu incundo: nec dubitatum, vocem ab utroque auditam cœlestem fuisse. Sed longè illud est mirabilius. Barbaræ mulieri gravi in morbo se visendam præbuit Cælorum Regina, pretiosissimâ veste, & capillamento Solis instar radiante, conspicuam: cuius hæc vox fuit: *Ne turberis, inquit, o Mulier, quod ad te in infirmitate recreandam venerim, singulis enim Sabbatis in hujus oppidi templo me presentem sisto.* His dictis videri desit. Affirmavit Barbara illa mulier, se alias eandem Virginem spectasse domum nostram benevolentissimè circumeuntem, memorando prorsus in Guairanæ Socios tantæ Reginae favore: quorum Sociorum diligentia præcipua gentis vitia ita profligata sunt, ut integro anno in utroque oppido unus tantum ebrietati succubuisse repertus sit; quem Neophytorum primores acerrimis flagris multatum diuturno carcere macerarunt: optando Septemtrionalibus quibusdam in regionibus remedio. Obviam etiam itum est venditionibus puellarum, ab Europæis emi solitarum. Virgunculam unam Hispanus ab Neophyto emerere volens, spondit eam se clam Societatis Patribus habituram: cui Indus, & clam Deo, inquit, etiam habere poteris? Duobus Neophytis totidem navigiosa ex una arbore concava Dominico die fabricantibus prædixerunt populares, adverso Deo confectis cymbis non uluros: nec vana fuit prædictio, nam antequam usui esse possent, contractæ cymbæ sunt. Semen die festo tetræ mandatum, reliquis circum agris fertilitatem facientibus, exficari contigit. Infans morti proximus Baptismo valetudinem repentinam recepit. Puellus pro mortuo ab omnibus habitus, contactu Divi Ignatii Reliquiarum, aut revixit, aut ex deplorato morbo convaluit. His portentis Divo Ignatio, festis diebus, & Sacramentis cultus conciliatus est.

APUD Guaicurxos non eadem erat baptismorum felicitas, falsò æstimantibus Barbatis, primum Christianorum Sacramentum æquè infantibus ac adultis esse lethale: qui error inde præcipuè oriebatur, quod viderent plerosque (nam nulli, ob gentis vitia, nisi in mortis articulo baptizabantur) suscepto baptismum exspirare: sed ne ea serperet hæresis, commodè factum, ut mulier adulta, multiq̄e infantes morti proximi, baptismi aquas æquè corporibus ac animis salutare experirentur. Aliud tanto malo remedium fuit, tabellam Christi inter brachia Matris ab Regum Triade adorati historiâ insignem, solemnî pompâ in ædem novi oppidi, ab Tribus Regibus nuncupati, intulisse: exinde enim observatum plerosque Barbaros, saltè in mortis agone, minùs ab baptismò abhorruisse. Cælorum Regina, nec non Regibus, gentium patronis, Christianorum rituum æstimationem novis hominibus, ut piè creditum est, insinuantibus. Sed & Petro Romero, Barbarorum doctore optimo, Christi Mater voluit esse salutaris. Is per fluidum scædumq̄ carcinoma putrem materiem egerebat, adeo pertinaci malo, ut brevi vites omnino profligatas, & ad munus suum obeundum prorsus ineptas, senserit: nulli suppetebant medici, pharmaca nulla: optabat tamen ipse in operum paucitate rei Christianæ promovendæ operam suam diutiusculè collocare, quam rem seriò ab Superis postulans, folium arbuti temerè repertum ulceri applicuit, sensitq̄ panè subito in cicatricem coivisse. Idem Guaicurxorum linguâ, difficili planè & implexâ (nam ea gens turbinatim in gutture plerumque loquitur) mysteria nostra explicanti dubium subrepsit, num fideliter lingua Guaicuræa catechesim explanaret, ab quâ animi perplexitate ut eximeretur Deum impensè rogabat. Nec frustra fuere preces: nam eo tempore, quo sacrificabat, ei cogitationi intentus, alter pro eo indicium sinceræ explicationis cœlitus accepisse creditus est. Insignis Romerianæ

caritatis

caritatis partus fuit venefica mulier ex Frontonibus orta, & apud Guaicuræos captiva, quæ in ancipiti morbo suæ gentis veteratoris præstigiis se curandam tradiderat. Sed quamvis sic agenti quotidie per fervulum lautiusculam paropsidem submittebat Romerus, quâ assiduitate beneficiendi permovit, ut deserto venefico homine, agnatisque artibus, Baptismum ab suo benefactore peteret. Verùm volentem eam baptizare turmatim circumstant Barbari, postulantes ne id officii præstaret mulierum pessimæ, & venena spargere assuetæ: nam si eam pro instituto suo in sacrâ æde sepeliret, fore ut in tygridem conversa omnia circum se vexaret, perderetque. Satius esse in loca vasta remotaque mortuæ cadaver esse, ne post mortem quàm in vitâ foret nocentior. Hæc illi: quippe Guaicurzi in eâ sunt hæresi, ut malorum hominum animos putent in feras, eò terribiliores, quò in vitâ peiores fuere, commigrare. Sed Romerus ridiculam transmigrationem dedoctos docuit eam esse baptismi vim, si ritè percipiatur, ut foedissimorum mortalium animas sole ipso pulchriores reddat, & ad cælos æternâ donandos beatitudine transmittat.

IN Chiliensi regni metropoli, ac ejus ditione, Guarporum aliquot de novo ab Societate JESU-CHRISTO transcripti sunt. Nec indiligentiùs Socii Mendocæ degentes, in Barbariam signa Christi intulere, magno semper Dæmonum dehonestamento. Sed præcipua vis agendi per Chiliensè regnum in uno Ludovico Valdivia vigeat, Socios terra marique in hostium finibus laborantes exemplo atque verbis animante. Eo adnente multi ex Araucanis, Zumbellaniis, Catarajaniis, ac aliis populis, abjurato bello pacem cum Hispano Rege sanxere; vario numero ex his nationibus ad partes Christi etiam translato. Melchior Vanegas, Chiloënsi missioni Præfectus, jussu ac nomine Peruviz Proregis, inspexit tringinta & quinque insulas archipelagi Chiloënsis, ut sincerè Indorum indemnitati caveret: defectu remigum ipse cum Socio periculoso in mari scaphâ vectus, aliquando remigavit; præter Neophytorum omnium per tot insulas sparforum Exhomologesum, trecenta & octoginta capita salutaribus aquis, Socio idem officium præstante, immerisit. Octo mensibus eo in munere positus, ad Proregem, rationes procurationis suæ daturus, magno cum Indorum levamento navigavit. Inde redux, in Insulis suis labores apostolicè continuavit. Eo absente, è terra continenti rebelles Osorniani, & aliarum factionum populi, legatione ad Chiloënsè Præfectum adornatâ, Christianum Sacerdotem postulatum venere; spondentes se Ludovici Valdiviæ conditionibus ab Rege impetratis accommodaturos, & Legem Christi capeffuturos, si milites ab vexatione cessarent. Præfecti jussu, fide publicâ, Didacus Castanieda, externus Sacerdos, eò delatus, interiores rebellium factiones Regis Catholici amicitia cupidissimas reperit: quingenta capita in Osornianis ruinis sacro fonte tinxit; aliis in locis vario numero quamplurimis Ethnicis idem beneficium impertivit. Sed tantis spebus promovendis obstabat quorundam hominum avarities, salutem tot mortalium privatis commodis contra Regis Catholici & Senatûs integerrimi sancita pertinaciter postponentium, atque Ludovici Valdiviæ acerrimi pacis conciliatoris famam nefandis prorsus criminationibus insectantium; immoto ad hæc Valdiviâ, & quadruplatorum tela, tolerantia Christianæ clypeo, fortiter retundente.

CORDUBÆ Tucumanorum, fundatio Monasterii Dominicanarum Virginum Provinciæ nostræ capitibus fastidiosum negotium faceffivit. Rema variorum temporum maximè creperam luber simul evolvere. Leonora Texeda, matrona æque dives ac nobilis, à dæmone diu sollicitata, ut laqueo vitam finiret, nullis remediis ab importuno monitore sese satis extricare potuerat; donec monita ab Joanne Dario, Sacerdote nostro, ut se Divæ Catharinæ Senensî committeret, otium mentis sibi reddi sentiret, & in grati animi testimonium se suaque omnia erigendo Dominicanarum asceterio lubens volensque dedicaret. Gratum planè Superis votum: sed multa diu obstitere destinato operi: nam nullum adhuc erat in Tucumaniâ Paraquariâque sacrarum Virginum monasterium, ad cujus normam nova domus

Veneficam ad fidem adducit.

Ridicula transmigratio exploditur.

CAPUT X.
De Chiliensi Regni rebus.

Ludovicus Valdivia multos Christianos & Regi conciliat.

Melchior Vanegas Chiloënsis insulas inspicit.

Remigat. Trecentos & octoginta cum Socio baptizat.

In Peruviam navigat.

Didacus Castanieda quingenta capita in sacro fonte abluit.

Et multa alia.

Calumniam in Valdiviam.

CAPUT XI.

Monasterium Monialium Provinciæ capitibus faceffit negotium.

1616.
Leonora Texeda votum.

Monasterii
fundatio.

Religiosæ vo-
vanti.

De valore
votorum or-
sum dubios.

Votorum va-
lor assertur.

CAPUT
XII.
Diploma &
sententia
Pauli V.

conformaretur : & veteres Moniales è Peruvia Chilenoque regno, aliarum institutrices, venire reuebant. Præterea in his terrarum ultimis, Regula, ut vocant, Divæ Catharinæ Senensis nusquam reperiebatur. Quibus non obstantibus, cum Domina Leonora opus quoquo modo fieri urgeret, quod se votis adstringi profiteretur; habito super ea re gravium virorum consulto, Didacus Torres Episcopo Tucumanensi author fuit, Virginibus cum Domina Leonora, Dominicanarum velum ac vestem suscepturis, Sanctæ Theresiæ Regulam additis demptisque, spectatâ loci conditione, pauculis ordinationibus, tradendi : & defectu veterum Monialium ipsam Leonoram, prudentissimam scæminam, novo suo Monasterio præficiendi. Rebus in hunc modum autoritate Episcopi ordinatis, tyrocinio peracto, multæ Virgines, præeunte solemnî ritu fundatrice, religiosa vota emiserant, & pleræque virtutum specimina exhibere summâ fide & pace pergebant : donec Ferdinandus Mexia Dominæ Leonoræ confobrinus, Sancti Dominici Religiosus planè gravis, Româ, quò negotiorum ergò iverat, rediret. Is sanguinis & Religiosæ professionis privilegio confobrinam sæpè alloquens, dum ultrò citroque de statu novi Monasterii, se absente erecti, agitant, brevî Domina Leonora in eam mentem adducta est, ut de validitate votorum nuper emissorum vacillaret. Concussis eâ vacillatione plerarumque Monialium animis, de novandis rebus palam actum est; nonnullis è frigidioribus in spem deferendi Monasterii erectis : & quia non dubitabatur, Didacum Torres, defuncto Episcopo, consilium suum autoritate, quâ multum pollebat, defensurum; Ferdinandus Mexia alios Religiosos & Sacerdotes in partes traxit : simulque omnes earum rerum capita, quibus in erigendo novo Monasterio peccatum fuerat, explicant, aientes, *Chymericum videri Divæ Theresiæ Regulam servandam tradi Monialibus in Dominicanarum habitu Divæ Catharinæ Institutum profiteri volentibus; & invalidâ fuisse vota concepta sub Sanctæ Theresiæ Regula, demptione & additione legum corrupta, & alia hujusmodi.* Ex quibus conficiebant, nec Dominam Leonoram, nec ejus focias, Religiosas esse, & posse, deserto phantastico instituto, ad nuptias pro libitu convolare. Episcopum verò & Didacum Torres, chymerici Monasterii machinatores, asserebant censuras Ecclesiasticas incurrisse in Beguinos fulminatas, qui prohibitu novas religiones fabricabant, detruncabantque. Denique eò res deducta est, ut dicta capita in ipso Monialium monasterio thesibus propositis defensuros se, scholastico modo, publicarint. Quâ re vulgatâ, Petrus Oniatus Provincialis, inter primos hujus sæculi Theologiæ Moralis scriptores computandus, instar multorum unus, ægerrimè ferens Didacum Torres, duarum Provinciarum pro Societate fundatorem, pro uno Virguncularum Asceterio traduci, non dissimulandum ratus, ad conductum disputationis locum se contulit, & sigillatim objecta revolvens, demonstravit : *Vestem Sancti Dominici, ex voto Domina Leonoræ susceptam, nihil officere potuisse valori Religionis sub Regula Divæ Theresiæ jurata : cum accidentalî illa mutatio nihil attingeret status Religiosi substantiam, per se sub quarvis veste satis stantis, & naturam conservantis, secundum tritum illud adagium : Vestis non facit Monachum. Multò minùs, ob additionem demptionemve paucarum legum non substantialium, confici posse novum id institutum esse; cum certum sit, parvitatibus illis, Regule integritati nihil admodum demptum fuisse; & proinde ejus machinatores minimè obnoxios esse censuris contra Beguinos in Clementina contortis. Quinimò, licet concederetur novum illud institutum fuisse, non ideo concludi posse ejus auctores Clementinæ pænis, in solos Beguinos latis, obnoxios fore, cum Snarius & Tolerus, Theologiæ palastræ decora, Clementinæ pænas in Beguinos contortas expressè, demonstrant in alios non posse detorqueri. Denique nullum argumentum ab adversariis allatum fuit, quod Provincialis Oniatus, disputator acerrimus, coram indicatis Doctorum locis æquè promptè ac doctè non infirmarit.*

VERUM quia non dubitabatur, in novi Monasterii fundatione ob ineptitudinem locorum, personarum idonearum absentiam, & regulatum defectum, multa contra jus commune factitata fuisse, & sacrae Virgines cuperent scrupulos omnes sibi demi : Pontifex Maximus per litteras supplices de re tota edoctus,

pleraque

pleraque Oniati Provincialis asserta, Frederico Cardinali Boromæo adnitente, diplomate confirmavit: quod hic appendere non pigebit, ut ab fastidioso negotio se melius expediam. *Ad perpetuam rei memoriam. Sanè pro parte dilectarum in Christo filiarum Monialium monasterii Sanctæ Catharina de Senis nuncupati, civitatis Cordubensis, in Indiis Occidentalibus, nobis nuper expositum fuit, quod aliàs monasterio prædicto, per Ordinarium loci Apostolicâ auctoritate erecto, pro felici illius regimine & directione infra scripta statuta, juxta regulas Beatæ Theresiæ, aliquantulum tamen immutatas, edita fuerant, tenoris subsequentiis. (hoc loco de verbo ad verbum Regula ab Episcopo tradita referrebat) Cùm autem, sicut eadem expositio subjungebat, Moniales præfate professionem, servatis aliàs servandis, emisissent: à nonnullis verò dubitatum fuit, an statuta, necnon professio illorum vigore facta, sint valida. Nobis propterea Moniales præfate humiliter supplicari fecerunt, quatenus in præmissis opportune providere de benignitate Apostolica dignaremur. Nos igitur hujusmodi supplicationibus inclinati de Venerabili Fratrum nostrorum Sanctæ Romanæ Ecclesiæ negotiis Regularium Præpositorum consilio, statuta præfata Apostolicâ auctoritate præsentium approbamus, & confirmamus, illisq; inviolabilis Apostolicæ firmitatis robur adjicimus, ac omnes ac singulos tam juris quàm facti defectus, si qui desuper quomodolibet intervenerint, supplemus: decernentes statuta prædicta, ac professiones hujusmodi, juxta illorum formam factas, validas. In futurum autem superscriptum ritum habitum Monialibus concedendi, à Regula Sancti Dominici sumptum, servari debere, ac irritum & inane si secus super his à quoquam, quavis auctoritate scienter vel ignoranter, contigerit attentari. Non obstantibus constitutionibus, &c. Hoc Pauli Quinti Diplomate accepto, Didaco Torres auctoritas, & pax Monialibus professis sterit: sed si vera volumus fateri, sicut Divo Ignatio unum Romæ Monialium monasterium plus olim facebat molestiæ, quàm totius Societatis regimen: sic altera domus Monialium majorem inquietudinem, quàm immensæ Provinciæ loca omnia, Petro Oniato & ejus decessori consciverunt. Nec dubium fuit, longè consultius utriusque futurum, si se ab hac negotiatione abstinuissent.*

PETRUS Oniatus Provincialis, ordinatis Tucumanicæ rebus, ad Assumptionis urbem navigans, è Paranensi expeditione Rochum Gonsalvium & Didacum Boroam evocavit, cum utroque de propaganda per Paranam Fide, & de modo Urvaicensis Provinciæ subjugandæ, consultaturus. Auditis verò eorum sententiis, in magnam spem venit Christianum imperium per utramque regionem Apostolico Marte dilari posse. Tanta spei utcumque officiebat Ferdinandi Ariæ Prætoris intempestiva magnanimitas, volentis Urvaicenses populos hæcenus intactos, armatâ manu adire; & jam fecerat decretum, quo jubebat Hispanorum plerisque huic militiæ nomen dare: quam rem Socii, missionibus destinati, ægerrimè ferebant, affirmantes ostentatione armorum Paranenses, per quorum ditionem eundem erat, turbatum iri: Urvaicenses verò semel armis exacerbatos, difficilè postea Legem Christianam recepturos. Cùm nihilominus Prætor in opinione persisteret, Provincialis jussu Rochus Gonsalvius, affinitatis titulo ab Prætoris offensione satis tutus, liberè & modestè rogat ne bellum, Reipublicæ Christianæ nocivum, inceptaret: meminisset Regis Catholici litterarum sibi primùm Prætori missarum; & aliorum Regionum Diplomatum severè prohibentium, ne quovis prætextu, armorum vi in Ethnicorum terras Evangelium induceretur: inconcusso ad hæc Prætor ad bellicam gloriam omnia referente, & speciosum communis boni pallium destinatæ expeditioni prætendente. Sed tota vis ad dissipanda Prætoris consilia in Hispanis civibus fuit, Paranensis belli diurnâ infelicitate, & Urvaicensis expeditionis magnitudine, deterritis, ideòque odibili militiæ nomen dare renuentibus.

HOC metu discusso, Rochus Gonsalvius ad Paranam rediens, Tabacambium, ducentorum circiter Indorum Dominum, sed longè latèque Barbaris auctoritate moderantem, quem Prætori ferocientem nuper vidimus, adit; rogatque ut novi oppidi, quod fundare decreverat, ducem acceptato ducali baculo constitui se sinat. Sed Barbarus ferociter refragatus vociferatur, se satis Paranen-

Didaco Torres à calumnia vindicatur.

CAPUT XIII.
Prætor Paranaquariæ ab armorum consilio advocatur.

Ferdinandi Ariæ præcox consilium.

Rochus Gonsalvius auctoritatem interponit.

CAPUT XIV.
Iaguapuni oppidi initia.
Tabacambius Gonsalvio resistit.

*Plures nova
colonia dant
nomen.
Tamboaicus
partibus ac-
cedit.*

*Iaguapuani
excoluntur.*

CAPUT

XV.

*In S. Ignatii
oppido tur-
batur.*

*Maracanaim
peninsula.*

*Arapizan-
daviu defe-
ctio.*

*Joannis Sala
periculum.*

*Vetula confi-
lium.*

*Joannis Sala
oratio.*

*Arapizan-
daviu peni-
tentia.*

*Barbari in
Didacum
Boroam in-
sultant.*

*Joannem Sa-
lam alapa
feriunt.*

*Utrumque
calumnian-
tur.*

sium omnium ducem esse, quàm ut uno oppido potestatem suam coercens, baculum aut virgam limitatæ dignitatis ab advena accipere indigeat. Dilatâ itaque in aliam tempestatem Barbari devinciendi curâ, Gonsalvius ad locum eminentem, quem indigenæ Iaguapuam nuncupant, adnavigat, excussa que circum omni vicinitate, impetrat à non paucis Ethnicis, ut sedem in eo loco figant. Multitudinem auxit Tamboaicus, Insulæ Iaguapuano littori obversæ Casiquius, quorum Insulanorum exemplo variis ex nemoribus Barbari confluentes, erecta solemnî ritu Cruce, Gonsalvio delineatore, oppidum construxere. Distat Iaguapua ab Itapuano oppido leucis circiter quatuor, ab Ignatiano duodecim, in quibus oppidis Socii sedem fixam habebant: & quia nullus Sacerdos suppetebat Iaguapua remansurus, Socii per vices ex utroque oppido novellam gentem omni Christianorum Officiorum genere excultum ibant: magno semper in Neophytorum Catechumenorumque catalogum numero relato.

HIS qualibuscumque prosperitatibus intercessit Arapizanduvius, Ignatiani oppidi dux, nescio quâ occasione ab Patribus abalienatus, qui assumptâ secum malè contentorum hominum catervâ, ad Paranenses Ethnicos, consilia ac vires cum Tabacambio collaturus, importuno admodum tempore transfugit. Ad littus Parana peninsula jacet, quam hinc fluvius, inde ingens palus exiguo planè aditu efficit, Maracanaim indigenæ vocant, rebellibus opportunum receptaculum. Hac se peninsulâ Tabacambius ac Arapizanduvius includentes, novis Parana oppidis terrori erant, verebanturque Socii, ne utriusque auctoritatem sequuti plerique Neophyti deserrâ fide dilaberentur. Igitur antequam firmarent consilia, Joannes Salas ex Sancti Ignatii oppido ex improviso eò delatus reperit Neophytos æquè ac Ethnicos ferocitatem potius, quàm penititudinem præferentes. Igitur mortem in singula momenta præstolans, portatili altari erecto (nam retrocedere non tutum erat) deficientibus humanis consiliis, Deum sacrificio in subsidium vocare contendit: & jam audaciores de eo mactando agitabant, cum intercessit vetula, magnis vocibus parricidium prohibens, aiensque, si scelus pararent, Hispanos omnes undequaque in vindictam Sacerdotis indubiè advoluturos, & unius necem in totius Parana perniciem versum iri. Valuit mulieris vox ad reprimendos utcumque Barbaros: quare Joannes Salas, sacrificio peracto, uti erat Deo plenus, Arapizanduvium inter metum & audaciam vacillantem hac oratione petcellit. *Tu, inquit, ô Arapizanduvi, primus omnium, adieo olim Ferdinando Ariâ Prætoro, fidei Christianæ viam Paranensibus populis aperuisti. Tu primus Socios evocasti: evocatos objectu corporis non semel contra rebellium furorem defendisti: tuâ auctoritate Divi Ignatii oppidum surrexit: nomen tuum longè latèque volat. Noli, amabo, tot decora perinacitate turpis transfugii corrumpere. Si citò respicias, non tantum pristinum gradum & amicitiam recuperabis, sed etiam inter præcipua merita computabimus celere penitentiam. Elude, amabo, demonis artes, tot ornamenta per invidiam debonestare volentis.* His dictis allata munuscula expromit, & compellatis nominatim transfugarum Primoribus, unumquemque rogat ne se perditum eant. Mirum dictu! Arapizanduvius rubore perfusus, certis oculis clientes suos respiciens, paucis verbis postulatâ facti veniâ, Tabacambio deserto, cum omnibus Neophytis Sacerdoti ad oppidum se reducendum tradens, Socios ingenti metu percussos pari gaudio affecit. Non diu post, in eodem oppido, feroces Indos clavâ ac securi armatos in Didacum Boroam insultantes, jam jamque opprimere paratos, Joannes Salas ostentatione fortitudinis repressit. Aliàs, alter Barbarus eundem in eas angustias redexit, ut de ejus vita actum putaretur. Ipsum verò Joannem Salas ferociens Barbarus, quod filiam ad audiendam Catechesim adigere vellet, adeò vehemèter in facie percussit, ut ex impactâ alapâ compulsus dies febricitasse se mihi hæc scribenti optimus senex non semel narraverit. Sed longè acerbior fuit quovis necis obeunda periculo fama contra utriusque integritatem sparsa, inde orta, quod Didacus Boroa, vir Sanctus, eo tempore quo ludi publici celebrabantur, in meretricis confessione excipiendâ diutiùs immorans, tædium creasset Neophyto, quem interim in templo præsentem

sibi

sibi adesse voluerat, qui frustratione spectaculorum impatiens in forum egressus, obviis sodalibus calumniosè affirmavit, se adfuisse in templo Didaco Boroæ cum meretrici fornicanti: altero addente, Joannem Salas eodem crimine implicatum esse. Octo integris mensibus, inscio utroque Socio, incredibili detrimento, ab Neophytis credita res est, donec, accepto indicio, sycophantæ, publico in conventu retractatâ calumniâ, diffamationem legitime expungerent. Interea Socii, Catechumenis, quotquot erant in oppido, baptizatis, latebras infidelium nondum reductorum tum per se, tum per Neophytorum fidelissimos non sine multiplici fructu excussum ibant; eò in Barbarorum emolumentum propensiores, quò pluribus injuriis afficiebantur. Sic tolerantia artibus pedetentim ferocissimos homines ad rectam formam ita finere, ut postmodum Ignatianâ coloniæ municipes aliis oppidis in probitatis exemplum proponi mererentur.

IN Guairaniâ Josephus Cataldinus, pro more prævertere satagens prædonum servituti Indorum inhiantium consilia, præstantissimos Neophytos expeditionis Apostolicæ Socios ex utroque oppido sub id tempus selegit, monuitque ne animos ut olim belli ac sanguinis humani siti imbutos secum adferrent; certamen enim se cogitare, in quo gloriosus esset cadere, quàm cadere: martyres secum esse posse, si, resistendi animo deposito, in opere Evangelii macerentur. In animo suo esse omnes Piropoënses ad Christum adducere. His verbis animati se dant in viam. Inter eundem sensit Cataldinus, nescio quâ diffidentia umbrâ, animum obscurari, cepitque dubitare num prosperum exitum expeditio habitura esset: inter quos animi fluctuantis timores has voces confidentiæ conciliatrices audit ferri per aëra: *Noli timere, fili mi: Nec dubitavit eâ voce se ab Virgine MARIA confirmari, quam paulò ante precibus fatigaverat, rogans ne incassum à se susceptus abiret labor. Tantis auspiciis, post menstruam indagacionem, præcursores in numerosam Barbarorum manum incidunt, qui more gentis arma concutientes, lunatis arcibus advenas ad prælium ferociter provocavere. Sed Neophyti, prout iussi erant, arcus & sagittas deponentes, colloquium postulare: quo impetrato nuda pectora & inermes manus ostentantes: *Mors, inquit, nobis pignus pretiosum erit, si, pro annunciatò vobis Christo aeterni Dei Filio, non repugnando maceremur. Avitos mores felicitè sub advenis Sacerdotibus dedidicimus, & ut vos eosdem dediscatis Magistrum sacre doctrinæ nobiscum adducimus.* His verbis, cœlitus, uti creditum est, delinitus Aveneira, Piropoënsium facilè princeps, popularibus suis compescitis, iussit Sacerdotem sibi sisti, qui ad eos ductus, opportuno de divinis rebus sermone ita sibi plerosque devinxit, ut Aveneira pagum suum & operam ad fundandum oppidum offerret: quò antequam se conferret, veterator magus, de Cataldini nece cogitare ausus, cœlesti portento elusus est. Is numerosâ parricidarum manu contractâ, noctu quiescentem oppressurus, sacro capiti jam imminebat, cum sensit se suosque ab incognito Sacerdote in veste Jesuiticâ reprimi; quo spectaculo perterriti Barbari, re infectâ, in fugam se dederunt. Nec in dubio fuit quis conjuratos fugaverit: nam eadem nocte Cataldinus in somnis vidit speciem Martini Xaverii Socii sui, non ita pridem demortui; parricidas minaciter torrentis, seque à morte tutantis. Mane factò, cognita præstigiatoris fugâ, fides somno habita est. Evitato periculo, per intacta omnibus retro sæculis nemora ac rupes, Ethnicis (nam Neophytos ad oppida remiserat) se tradit ducendum. Post quintum itineris diem veste & carne lacer, in designato ab Aveneira loco novi oppidi fundamenta jacit, Crucem erigit, adiculam sacram & casam ex arborum ramis extemporaliter excitat; in quâ decem solidos menses in mansuefaciendâ barbarie, inexplicabili mentis & corporis patientiâ, perduravit. Radices pro omni cibatu, aqua pro potu, pro omni confabulatore inculta Barbarorum frequentia erat. Ex circumjacentibus sylvis quotidie tygrum leonumque rugitus audiebantur, viperæ passim occurfabant, Barbari solemnibus ululatus noctes terrificabant, calor in ramali casa sub Zona torrida, & inter spississimas sylvas aëre minimè eventilato, pænè intolerabilis. Inter quas res nihil ægrius Cataldino fuit, quàm per tot menses nullum Sacerdotem,*

Calumniâ expungitur.

Utriusque Socii labores.

CAPUT

XVI.

Josephus Cataldinus novi oppidi fundamenta jacit in Guairania.

Neophytos comites animas.

Et ipse cœlitus animatur.

Neophytorum religio moderatio.

Aveneira dat manua.

Cataldinus cœlesti ope à morte liberatur.

Martini Xaverii apparitio.

Oppidi initium.

Cataldini patientia.

*Cataldinus
Cælestibus
deliciis af-
fluit.*

*Septingenti
reducuntur.*

**CAPUT
XVII**
Marcellus
Lorençana
Guairaniæ
Socios in-
spicit.

*Paraquarium
Insidiæ elu-
duntur.*

*Piropoënsis
transmigra-
tio.*

*Mille Equa
dringenti ba-
ptizati.*

*Calumnia
expulsa.*

*Sociorum
Guairaniæ
Religio.*

*Anthoni
Ruisii casti-
tatis.*

*Sociorum
vita asperi-
tatis.*

nullum de Societate Socium videre. Quanquam scripto asseruit tantis se eò loci cælestibus immisissis exundasse deliciis, ut sui vix compos præ nimia mentis hilaritate toto corpore subfiliere cogere, mirabundusque exclamaret: *O IESU! ô Bone IESU! qui fieri potest, ut ego unus tantâ Cælestium illecebrarum tempestate non obruar!* Interim creverat numerus Catechumenorum ad septingentos, & spes erat longè major, cum Visitator è Paraquaria in Guairaniam appulisse nunciatur.

MARCELLUM Lorençanam Assumptionis Collegii Rectorem pro se Guairaniæ Socios inspecturum Petrus Oniatius Provincialis miserat, ne dum ipse ad extremas immensæ Provinciæ partes se extenderet, corporis interiora, eum vitalia, spiritu privarentur. Eò iturus, averso primùm Paraquario per Paiaguarium, hæcenus indomitorum, fines navigationem occæpit, qui ut cognovere de ejus consilio nota & opportuna latrocinio loca occupare. Sed Deus eludit positas insidias: nam quamvis Marcellus in conspectum venerit, nunquam eum assequi potuerit: fatentibus prædonibus se insolitâ vi detentos, ne in Sacerdotem involare possent. Securius fuit iter, quo è Paraquario ad Paranam, è Parana ad Paranapanæum transmittitur: in quo itinere Indorum pagos, omni Sacrorum opè destitutos, solitis Societatis officiis procuravit: donec collectâ ubique animarum messe, feliciter tandem Lauretum appelleret. Aberat Cataldinus, cæterorum superior, in sylvis Piropoënsibus novum oppidum constans, qui audito Lorençanam venisse cum Catechumenorum recenter reductorum primoribus, quàm celerrimè advolat: post mutua urbanitatis ac caritatis officia, statim inter utrumque disceptatum, quo in loco Piropoënsibus illis nuperrimè reductis nova sedes poneretur. Re multum ultrò citòque agitâ, Lorençana pronunciavit, eam non procul ab veteribus oppidis ponendam esse: igitur septingenti illi Catechumeni ad proxima Laureto littora transmigrantes, ante finem anni magna ex parte Christo per Baptismum nomen dedere. Præter hos, mille & quadringenta capita hoc fermè anno Laureti, & in Divi Ignatii oppido, Christianis accessere. Et tamen malevoli homines, literis per Provinciam missis, famam sparserant, Socios Jesu in Guairania inutiles esse: quam calumniam adeò artificiosè fucaverant, ut de iis revocandis ageretur: nimirum calumniatores irritaverat mæscula integritas Sociorum, vetantium Indos vexari, & ad iniqua servicia pellicatumque adigi. Præstigiatores & Magi operam suam ad id commodabant: incallum tamen stygiæ artes, & malevolorum hominum malitia, cecidere; innocentiam Sociorum, quasi scuto, inanes ictus eludente. Marcellus Lorençana perspectis Guairaniæ rebus, in Cælum extollebat singulorum Sociorum virtutem, inter tot curas, inque tanta solitudine & operarum paucitate, Collegiorum mores strictè observantium. Unum fuit quod Visitatoris censurâ indiguit, nimia scilicet in curandis corporibus incuria: quâ in re nobile factum sub id tempus ab Ruisio patratum comperimus. Dæmon, injecto peregrino Veneris igne, corpus ejus adeò vehementer inflammavit, ut adhibitis frustra domestici incendii ordinariis sopimentis, ad inusitata auxilia confugiendum fuerit. Formicas quadruplo Europæis majores Paraquaria gignit (Joannes Rho id idem Ruisii factum memorans, squillis comparat) morsuncularum acrimoniâ pænè intolerabiles; ergo quâ innumerum earum fervebat agmen, nudatum corpus abiciens se tradit laniandum, donec totâ cute cruentus victor assurgeret: & quia formicæ forcipibus suis mollia ventris pænè distruperant visceribus imminentes, diu Ruisius turbellis, seu scrupulis, mentem vexari sensit, quasi inconsideratè nimis mortis periculo se exposuisset. Quanquam illâ se cogitatione defendit, quod uti marsupium, sic Castitatis gemma quovis auro pretiosior, adito qualicumque discrimine propugnari possit. Addo ego Franciscum Assisum in spineto, Bernardum in lacu gelido, & Ruisum in formicino tumulo aliquod periculum adire potuisse, sine detrimento conscientia, insolito ardore mentis divinitus ad heroicum facinus impulsæ ab culpâ eos defendente: dandum enim aliquid est heroicæ virtuti. Præterea ipse Ruisius, Cataldinus & Maçeta, in ordinariis actionibus humanæ necessitatis oblitæ, immodicis afflictationibus supra modum se divexantes, spem non dabant talem vivendi normam diu sine noxa corporum usurpari posse.

Nullus

Nullus eorum linteaminibus ad dormiendum utebatur, noctium magnâ parte in templo posita, reliquam aut super rete pensile, aut stratum ex cannis contextum, nullo vestium additamento, somnum gustando transigebant. Præter id, ex officio singulis incumbebat Dominicis diebus verba ad populum facere, quotidie Catechismum bis cogere, eruditos Sacris undis ablueri, poenitentes Exhomologesi expiare, conjugium ineuntibus adesse, moribundos ad luctam ungere, mortuos sepulturæ mandare, domi curare, sementem facere, gossipium pro vestiendis hominibus, manu nudioribus, serere, ariolos præstigijs dedocere, vexationes prohibere, reos paternè castigare, domos ædificare, templa ornare, peste grassante ad vicina remotaque loca excurrere, & alia sexcenta in novis Indorum reductionibus usurpata facitare. Quibus si addas quotidianum precum pensum, religiosasque exercitationes, nemo inficias ibi tribus Sociis in totidem oppidis tantum laboris incubuisse, quantum iusto Collegio occupando satis foret. Et tamen sic agentes querebatur materiam laborum, quantum avebatur, sibi deesse exercendæ pro Deo patientiæ. Nihilominus exoptabant supplementum Sociorum, tum ne soli in singulis oppidis vivere cogerenentur: tum vel maximè, ut majoribus copiis dæmoni bello indicto, novis coloniis constructis, quamplurimos Ethnicos ad Christi partes traducerent. Ad id Lorençana operam & consilium apud Provinciale spondens, eò quo venerat itinere, confectis in itinere & reditu quadringentis & quinquaginta leucis, ingenti de Guairaniæ Sociorum laboribus atque sanctitate famâ ubique sparsâ, Assumptionis urbem postliminiò tenuit.

APUD Guaicuroos, nullam dum Barbari spem faciebant perpetuandi oppidi, moresque efferos corrigendi; sed trucidationes, divagationesque contrinuantès, per intervalla tantummodò, non tam Religionis, quàm sui commodi ergò, Petro Romero & Antonio Morantæ se permittebant. Quamobrem multi arbitrabantur deserendos esse, & utrumque Socium eò transferendum, ubi eximias animi vires majori cum fructu exererent. Constans tamen Romeri sententia fuit, contumaciam Barbarorum Christianâ perseverantiâ frangendam arbitrantis: cujus constantiam in natione prava inter indicibiles labores, magno animo, per tot annos perdurantis, Petrus Oniatus, litteris Præposito Generali datis, summis laudibus extulit. Has res gravis, sed utilis, procella excepit: nam pestis grassata multis Guaicuroorum capitibus se pavit, æternum alioquin perituris, nisi cælum servisset. Igitur multi adultæ ætatis homines, etiam venefici sagæque, in ancipiti morbo animarum salutem adepti creduntur. Sed infantium ut copia major, sic salus securior: quos omnes, etiam parentibus invitis, Socii sacris undis lustraverunt. Illud eminet. Agebat animam infans inter suos primatis filia, nec adduci poterat homo Barbarus, ut vellet eam Christianam mori. Sed Romerus, quasi aliud agens, moribundam dissimulanter baptizat, & ad Barbarum conversus: *Filia, inquit, tua Sacramento expiata æternum cum Christo regnabit, quare eâ mortuâ ab mactatione carorum abstine.* Cui Barbarus: *Ego verò, inquit, mactabo quamplurimos.* Et jam negotium ad vim vergebat, cum Barbarorum turba solito more cadaver infantis demortui inconditis ululatus & gesticationibus prosequi cœpit, quæ res Barbarum hominem exacerbavit magis in Romerum: cui in his angustiis constituto nullum præsentis remedium oblatum est, quàm si ex Divi Pauli consilio, steret cum stentibus: ergo Barbarorum ululatus simulans, supraque infantis cadaver se jactitans, amatissimè lamentabatur, tanquam si amicissimum caput amisisset. Mirum dictum! ea comploratio adedò commovit Barbarum, ut filiam ritu Christiano sepeliendam Romero permitteret, spondens se nullius nece carissimæ filiæ manibus litaturum. Sed ejus asseclæ promissis Domini sui nonstetere, & clanculum occisam anum dissimulanter intulissent in infantis sepulchrum, nî Romerus id advertens, contempto iterum mortis periculo, profanum cadaver removeri jussisset. Non diu post evicit ab eodem Barbaro, ne uxorem paulò ante mortem sacris initiaram amici mactatione vellet prosequi. Interjecto tempore, recrudescente iterum peste, unâ se ferè omnes Guaicuroi, deserto oppido, ad remota loca fugâ se receperunt. Sed quia plerique luem jam contagione conceperant, in

itinere

Labores.

Lau.

CAPUT
XVIII
De Guaicuroorum rebus.

Guaicuroorum perniciosis.

Petri Romeri constantia.

Pestis utilis juvenis.

Infans non sine periculo baptizata.

Romeri prudens factum.

Pestis iterum grassatur.

Non sine utilitate.

Romerus vultulam humeris bajulavit.

Palabundos reducit.

Et aliquos baptizavit.

Socii multa patientia agunt.

CAPUT
XIX
De Joannis
Vianæ pro-
curatione.
1617.

Mutius Vitellescus subsidia Sociorum imperat.

Delectus Sociorum.

Joannes Viana sacra dona accipit.

Et ab Summo Pontifice bonam appropinquationem Patriæ suam ingredi renuit.

itinere tabescentes, per vastos campos aut paludes (prout singulos morbi vis de-
cerat) omni ope destituti miserimè animam efflabant : quos insequens Petrus
Romerus ibat pauculis Indis comitatus, si fortè nonnullos Christo lucrifaceret.
Saris constat, aliquot Ethnicis in desertis locis panè exanimatis saluti fuisse; quos
per bajulos domum revectos, ritèque de Fide Christiana edoctos, sacris undis ante
mortem abluit. Quin ipse, defcctu bajulorum, anum edentulam, ipso fœtore pu-
tidiorem, humeris suis ex remoto loco, ceu opimam prædam; ovals in oppidum
intulit; nullumque non movit lapidem; quo eam Christianam faceret: sed mulier in
malis inveterata, pertinacitè recusato animæ remedio, æquè duraturam sibi poenam
ac Romero gloriam acceperat: qui in omnes benefaciendi occasiones intentus diu
noctuque, non interruptâ indagine, per arundineta & asperos terræ hiatus, per
saxeta & vepreta discurrens, plurimos omnis generis homines in ipsa morte Christo
per Baptismum genuit: irato clementer Deo, debiles & claudos ad cœlestes epulas
intrare compellente. Vi pestis remissâ, Romerus quâ per se, quâ per alios, tum
præmiis, tum propositis mortalium Superorumque minis, iterum palabundos ad
oppidum revocavit: in summa pervicacissimorum hominum pertinacia hæc se co-
gitatione cõsolans, quod vires omnes conatumque pro singulorum salute cum Socio
impenderet. Ex adverso Barbari, pro solita inconstantia, valetudine abutentes, ad
injusta bella mox dilabebantur: belloque captos pro mancipiis distrahentes, solitis
modis vexabant: sed, quæ Dei misericordia est, nonnullis variarum nationum
captivis ipsa corporum servitus libertatem filiorum Dei, adnitente Romero, pe-
perit: Cœlo summa Guaicuræorum scelera in aliorum salutem verrente. Si ad
oppidum redibant Barbari, ululatum terroribus, ebrietatum tumultibus supersti-
tionum stentoreis vociferationibus Novilunia sua facientes, intolerabili aurium
tormento integras noctes horrificabant. Præterea rugientes tygrides non semel
in Sociorum casam ingressæ, enormesque viperæ inter domestica instrumenta re-
pertæ, necnon angues ex ipsis culminis paleis caput exerentes, ut sexcenta alia ta-
ceam, quotidianæ formidini erant. Inter quos terrores insigni patientiâ perdurans
Romerus ad Socios scribebat, pluris se suam Provinciam æstimare, quàm alias re-
giones Neophytorum numerositate celebriores, & ab Provinciali contendebat,
ne se cupidissimis pro Christo ærumnis subtraheret. Nec dispar erat Antonii Mo-
rante sensus, nihil non publicè privatimque experientis, quo mortalium ferocissi-
mos aliquando cicuraret.

DUM sic ubique laborant Socii, faustus nuncius de Joannis Vianæ procura-
toris cum subsidiariorum manipulo ad portum Boni-aëris appulsu, mirum
quantum tanti subsidii sitientissimam Provinciam exhilaravit: de quorum Socio-
rum delectu & navigatione, hæc fermè reperi. Postquam Joannes Viana Romam
attigit, & mortuo jam Claudio Aquavivâ septimæ congregationi interfuit, Mutius
Vitellescus, novus Generalis, suavissimis ejus moribus delectatus, in Paraquariæ
auxilium plerisque Provinciarum præsidibus subsidiarios Socios imperat, & ipse
exemplo præiens pro Romanâ Josephum Oregium, Cardinalis Oregii germanum
fratrem, designat. Inter alios triginta-septem variarum nationum sodales, futuris
temporibus eminere Alfonso Aragona Neapolitanus, Claudius Ruierius Bur-
gundus, Hieronymus Gratianus Italus, Didacus Alfarus pro defensione Indorum
occisus, Alfonso Rodrigues & Joannes Castillius Hispani pro fide interfecti, Didac-
us Salazarius Bæticus, & Joannes Vafæus Gallobelga, necnon Petrus Bosquierus
Flandro belga & alii, qui omnes terrâ marique Ullisponem confluxere. Sed
Joannes Viana, feliciter Romæ expeditis procurationis suæ negotiis, dono acceptis
multorum Divorum reliquiis, & à Præposito Generali eâ Cruce, in cujus amplexu
olim Divus Ignatius diem suum obierat, atque ejusdem Divi chirographo donatus,
benè precante Summo Pontifice, iter suum relegens, Mediolani ab Federico Bo-
romæo Cardinali in gratiam Didaci Torres multis muneribus oneratus est. Per
Navarram iter agens, ab Magistratu Vianensis urbis Patriæ suæ, per honestissimos
nuncios obviam missos enixe rogatus, ut flexo tantisper itinere cognatis ac civibus

suus

fuis fruendum se sineret, Divi Xaverii popularis sui exemplo nusquam adduci potuit ut id faceret. Urgentibus nunciis & nomine publico spondentibus, nepotem ejus in carcere de capite periclitantem in illius gratiam solutum iri, si patriam suam tantisper præsentia sua honorare vellet; constanter respondit, satis Deo curæ futurum de suo nepote, si innocens foret; si reus, nolle se pœnam deprecari, sed malle hic eum quàm alibi plecti. Quo dicto, patriam ne aspectu quidem dignatus, cum hac voce: *Sinite mortuos sepelire mortuos*, heroice se ab invitantibus extricavit. Iter prosequens, ex altissimo ponte in subjectam fossam saxi asperam præcipitatus, invocato Divi Ignatii, cujus Chirographum ferebat, auxilio, in aliam partem dilapso equo molliter cadens, subjecto scopulo illæsus adhæsit: Sociis ad auxiliandum concurrentibus, & ad miraculum mox stupentibus, nihil aliud subridens dixit, quàm quod lædi non posset, quem ad eò molle pulvinar (Divi Ignatii lyplanothecam intelligens) excepisset. Ex his casibus dubium ortum, utrùm plus patrocini Ignatii, quàm Xaverii imitatione Viana claruerit. Madriti navim & comteatum ab Rege Philippo Tertio, in tales sumptus Regiæ & Catholicè propensissimo, pro se & Sociis impetravit. Socios variis ex Europæ partibus Ullissiponem appulso benignissimè amplexus, navi conscensâ, trimestri navigatione Africæ oram & Brasiliam prætervectus, nemine desiderato, subsidiariorum catervam in portum Boniæ aëris salvam & incolumem mense Februario invexit. Eo tamen in itinere ea miracula non evenere, quæ in mortibus Societatis illustribus descripta reperiuntur. Cui rei lubet tantisper immorari. Narrat Alegambe, eotemporis illustre prodigium, & posteritatis memoriâ dignum, decima-nona Novembris, durante maris malaciâ, accidisse, spectantibus multis Sociis in Paraquariam cum Vianâ navigantibus, & omnium nomine ac suffragatione ab Mario Falconio Socio Neapolitano litteris in patriam missis Anno 1617. ipsis Calendis Martiis in portu Boniæ aëris descriptum fuisse. Quas Falconii litteras non pigebit ex ipso Alegambe transcribere, & postea ad historiarum veritatis trutinam exigere. Sic se habent. *Die Sabbathi, inquit, 20. Novembris sub noctem ventus versus in Ortum est, qui per noctem omnino posuit, secutaq; malacia est usque ad pomeridianum Dominici. O malacia! ô suavissima malacia! Non qualis solet, quæ parit rædium navigantibus, siquidem iis in undis consistit, quæ molle sepulchrum fuere illis unde-quadragesima Martyribus, quem credis nos sensum dulcedinis percepisse? Spectabamus undas, quæ in hanc usque diem apparent tinctæ specioso sanguine, crystallis pulchriores, splendidiore gemmis pretiosis videbantur ea guttæ, quæ ex aquis manu haustis stillabant, nobiliores Orientalibus margaritis, quæ si uno Sole irradiantur, illustranturq; hæc fulgent Solibus unde quadragesima. Aqua nobis nectare dulciores, quas degustantes, suavissimas percipiebamus. Cum igitur consistissemus, animis præ dulcedine supra ipsas aquas liquentibus, & vix non liquentibus, mille se nobis species exhibuerunt in undis, quas attoniti spectabamus. Iam videre videbamur Sanctos illos sauciatos, jam plenis manantes rivis, stillantesq; de pectoribus sanguinem, jam discursare carnifices: cum ecce ventus exurgens aquas turbavit, nostra gaudia diluit. Hactenus Epistola: quam Alegambe ita explicat, ac si revera Falconius & ejus locii spectassent undas tinctas adhuc specioso sanguine, & degustando eandem nectare dulciores reperissent: eoque processit, ut crediderit, ab iisdem Sociis vitam in undis laniæ iteratam repræsentationem. Nos nec fidem damus, nec detrahimus huic narrationi adductæ ab Alegambe, extractæque ex epistola Falconii, redolente pium affectum erga Servos Dei; qui pergentes in Brasiliam, dissemnandi verbi Dei ergò, in mari ab Hæreticis perempti fuere: de his judicabunt illi, penes quos est judicandi autoritas à Summo Pontifice concessa. Hoc notatu dignum, quod Viana, in qua veste ante triennium è portu solverat in Europam, ne subculâ quidem mutarâ, eodem regressus fuerit, tam sui corporis negligens, quàm procurandis aliis ex Catholici Regis liberalitate intentus: Quingentos tantummodò aureos pro longissimi itineris viatico ex America cum extulisset, redux in Provinciam multa ad templorum ornatum & Sociorum levamentum intulit, quamplurimis in Europa mortalibus ad juvandos hujus Provinciæ Apostolicos homines ultro operam conferentibus. Ex his rebus, ne aciculâ quidem sibi reservatâ, Provinciali omnia*

*Ab Divo
Ignatio ser-
vatur.*

*Ab Rege com-
mentum im-
petrat.*

*Feliciter ap-
pellis.*

*Ejus pauper-
tas commen-
datur.*

T

tradidit:

*Frederici
Borromæi
liberalitas.*

tradidit: quæ quamvis grata fuere, longè tamen solidius gaudium fuit è conspectu selectissimorum Sociorum, qui antequam in varias partes spargerentur, visum est omnibus Frederici Borromæi, Cardinalis & Archiepiscopi Mediolanensis, dona, quantâ posset grati animi significatione, in templum nostrum induci debere. Dona fuere Iyphanotheca elegans Divi Caroli visceribus insignis: ejusdem statua manu principis sculptoris elaborata, & aliquot tabulæ Italicis penicillis ad miraculum depictæ: præterea viginti calices auro illusi, & alia multa, cum litteris ad Didacum Torres significantibus ea à se mitti, ut Fidei propagationem, erga Virginē MARIAM pietatē (nam etiam bis mille rosaria miserat) & consanguinei Divi cultum, quoquomodo posset promoveret. Ea omnia è templo Dominicanorum educta, solemni totius urbis & Prætoris concursu, inter hilaria ostentamenta, in domum nostram inducta sunt. Finitâ pompâ; oratio latina, ab Petro Hortensio Zabellonio Socio Neapolitano in honorem Divi Caroli habita, multum admirabilitatis habuit. Secundum hæc, litteræ Regis Catholici, semper benefici, apertæ sunt, jubentis Socios omnes sumptibus suis ex Europa missos, ubi portum Boni-aëris attingissent, ad urbes aut Indorum oppida, aut quò demùm à Provinciali suo destinarentur, pecuniâ Regiâ transportari, terrâ marique tanti Regis benevolentiam nos prosequente.

CAPUT

XX

De Collegiorum & sedium in Hispaniâ urbibus statutu.

Tyrocinium separatim.

Conventores dispersi.

Multa sedes in collegia eriguntur.

Estecum urbs.

Societatem recipit.

Chilena Valis excurritur.

Ludovicus Valdivia rexatur.

CAPUT

XXI

Didaci Gonsales Holguini mors, Patria-Monia.

IGITUR Provincialis, ex Regis liberalitate Sociis aliquot com meatu instructis, ad Indorum regiones & aliò missis, ipse reliquos per desertam centum & viginti leucarum planitiem litteris & virtutibus informandos Cordubam duxit. Ubi, quia Generalis Præpositus significarat velle se tyrocinium ab Collegio sejungis; Seminarium Divi Xaverii convictoribus, defectu alimentorum, aliò dilapsis, in Novitiorum domum commutatum est. Præterea novæ Provinciæ hoc accessit splendoris, quod sedibus Conceptionis & Mendocinæ in Chileno regno; Sancti Michaëlis in Tucumania; necnon Sanctæ Fidei, & Portus Boni-aëris, acceptâ à Generali Præposito potestate, Petrus Oniatius Collogiorum jura concesserit. Sic novella Provincia novem Collegia jam computans, sedium ornamento, Sociorum numero, operum multiplicitate pedetentim crescebat, circumspiciebatque Provincialis quâ parte, sive inter Hispanos, sive inter Indos amplificari posset. Nec diu fuit cum se optima utrobique obtulit occasio, Estecensis Hispanis, & Calchaquinis Indis Societatis sedes admittentibus. Estecum, modica Hispanorum urbs, è Peruvia ad flumen Argentum & Paraquariam per Tucumaniam pergentibus, magnas adfert utilitates, crevissetque supra cæteras Tucumania civitates, nî insalubritas aëris in humido & calido solo parum eventilato ejus incrementis obstisset. In hujus urbis ditione Indi æquè ac Hispani exiguum aut nullum animarum subsidium habebant. Eò igitur missi Franciscus Gomesius & Joannes Darius, civibus per Apostolica exercitia devinctis, eò consilium Provincialis promoverunt, ut Magistratus, rescisso quod de non admittendo alio Religiosorum Ordine fecerat decreto, oblati pecuniarum & agrorum levamentis, Societatem ultrò flagitaret. Didacus Torres jussu Provincialis impositis quinque Sociis hanc sedem legitime admisit, & postea factitata, foris verò valles Sancti Martini Quillotensis, Puenquensis, Picoënsis, & Mellipillana, solito more per emissarios nostros lustratæ sunt; & cum adeò præclare agerent, nunquam tamen quadruplatores obstrepere desinebant, in unum præcipuè Ludovicum Valdiviam, Australibus sedibus moderantem, irritati: quasi verò summum scelus esset Indos indefensos, autoritate, eloquentiâ, sanctitate vitæ protegere. Chiloënsia & Araucana horum temporum monumenta aut periire, aut paria cum præcedentibus annis fuere.

MENDOCINAM sedem, sesquimense postquam eò cum Rectoris potestate venerat Didacus Gonsales Holguinus, Didaci Torres Provinciæ fundatoris primus socius, morte suâ funestavit. Oppidum Caçeres in Hispania cum mundo dedit. Sacrarum litterarum studia, peritia linguarum Indicarum, virtutes eximia, aliquot Collegiorum cum laude regimen, & concionandi munus, clarum in Peruvia

fecit.

fecit. Ubi postquam Indorum salutem variis in regionibus utiliter procurasset, sub vexam ætatem in Paraquariam delatus, multa ardua, suis locis denarrata, fortiter tulit. In Assumptionis urbe Sanctæ Inquisitionis Commissarii vices agens, multorum odia severitate in se concivit; adeo ut Sacerdos externus de eo mactando agitaris; & illato jam in ægrotantis cubiculum clam gladiò patrasset scelus, nã Cælum mentem subito avertisset. Alii fœdissimis calumniis innocentissimi hominis famam aspersere. Hinc fortè ortum, ut Alegambe scripserit, eum nullã mortali labe per totos sex & quadraginta Religionis annos conscientiam maculasse, grande officii benè administrati testimonium, & ad explodendas calumnias opportunum. Ternas contemplationi horas quotidie impendebat. Multa commentatus est prælo digna, Grammaticam lexiconque Lingue Quichoz, toti Peruviz communis, typis mandavit. Virginitatem ad usque vitæ extremum servavit, donec acutissimis doloribus extinctus, ad tantarum virtutum palmam evolaret. Cadaver diu mansit tractabile, vultus decorus & adhuc spiranti similis, indices præteritæ integritatis. Ex Mendocina sede ad vicina remotaque Barbarorum loca, collectã ubique ingenti animarum messe, excursus est: numerum à Societate baptizatorum maximum fuisse inde colligi potest, quòd nullus in Cuiocénsi Provincia Sacerdos, præter nostros Socios, linguam regionis calleret. Nec minorem Calchaquini præbuere laborum segetem.

CALCHAQUINA vallis ab Austro ad Aquilonem triginta leucis exigua latitudine in longum extensa, utrimque ferè altissimã montium Chileni regni & Peruviz finibus obversorum serie clauditur: utroque sui angulo hinc Saltam, inde Londinum, modicas Tucumaniz urbes, respicit. Calchaquinos Ingis Peruviz Regibus olim paruisse docent multa victæ gentis monumenta: perseverante adhuc in indigenarum animis erga Ingarum nomen veneratione. Divitum metallorum fodinas tam certum in ea valle latere, quàm incertus earum locus est: Barbaris, fossionis metu, aurum & argentum irritamenta malorum hucusque occultantibus. Noctu aliquando animal videri aiunt immensum splendorem è capite evibrans, estque multorum opinio eum splendorem Carbunculum esse: sed hætenus huiusmodi animal nec capi, nec occidi ullã arte potuit, quòd hominum manus ac oculos offuscata repente in mediis tenebris irradiatione eludat. Hujus vallis indigenæ ab ipso Hispanorum in Tucumaniam ingressu, semper ferè rebelles, tantã pertinaciã se suosque tutavere, ut aliquando ipsa foemina titionibus ardentibus ad motis cessantes aut fugientes maritos ad repugnandum incitasse, & cum vires rabiesque deficerent, ex summis montium cacuminibus, ne in manus hostium venirent, præcipites se dedisse, aut per confertos gladios mortem provocasse visæ sint. Hanc gentem Alfonso Barfena olim pacificaverat, quam pacem, ruptis sæpè fœderibus, pro libitu interruperant, aut palam rebelles, aut sub dolosa pace damnosi. Inter quæ qualiscumque pacis intervalla, primi Socii, & novissimè Joannes Darius & Horatius Morellus, difficilibus potiùs quàm utilibus excursionibus rem Christianam promoveri contenderant. Verùm quoniam per temporarias has excursiones nihil admodum proficeretur, & crederetur continuatione doctrinæ pervicaces animos aliquando pervictum iri, aut saltem genti rebellare assuetæ frænorum fore: hoc anno, postquam Didacus Torres pro sustentandis Sociis sexcentos aureos annuos à Peruviz Prorege impetrasset, in hac valle duas sedes stabiles Societas ponere constituit. Ad quas ponendas Christophorus Torres & Antonius Maçerus Hispani, & totidem Itali, Horatius nempe Morellus & Joannes-Baptista Sampson, acceptã ab Tucumaniz Episcopo & Prætoris Regio novellam Republicam ordinandi, templa condendi, & oppida construendi, amplissimã potestate, missi sunt. Nec Calchaquini Societatem admittere renuebant, non tam Religionis causã, quàm quòd præteritis bellis diminuti, non admodum se jam viribus Hispanis superiores existimarent, & prætendi sibi pulchrum retrahendi se à bello pallium gauderent. Quare adventantibus Sociis gentis primores ex condicito occurrere, operam & industriam ad fabricandas ædes, partitis officiis, hilariter offerentes; statimque postquam Socios per finitimos pagos circumduxere, commodo in loco sacram Ædem,

*Severitas.**Integritas.**Lingua peruviana.**Mendocinorum Socio- rum excursion- es.*

CAPUT

XXII.

*Calchaqui- na vallis ab Societate duabus se- dibus occupa- tur.**Calchaqui- na vallis qualitates.**Calchaqui- norum per- tinaciã.**Calchaqui- norum in Europas oñium.**Regis Catho- licæ liberali- tas de Sociis in vallem missis.**Calchaquini Socios reci- piunt.*

*Prima sedes
Divo Carolo
dedicatur;*

*Secunda Vir-
gini Mariae.*

adjectis ex palea & luto cubiculis, multiplici sedulitate erexere. Sedes hæc Divo Carolo Boromæo in gratiam Frederici Cardinalis dicata est. Interjecto tempore, duobus Sociis eò loci relictis, Christophorus Torres, expeditionis præses, cum altero Socio ad vallis interiora penetrans, sedem aliam pari Barbarorum approbatione erectam Virgini **MARIÆ** consecravit. Ex quibus sedibus continuo motu omnia vallis loca lustratum euntes, Religionem nostram propagare omni ope conabantur; sed exiguo planè fructu, Fidei propagationi Barbarorum moribus pervicaciter obstantibus: quos mores simul & semel narrare non erit ab opere meo alienum.

**CAPUT
XXIII.**
De Calcha-
quinorum
moribus.

*De origine
Judæica sus-
picio.*

*Gentis sa-
cerdotes.*

*Debaccha-
tiones.*

Funera.

*Violentiarum
mortuorum sus-
picionis.*

*Error circa
alteram vi-
tam.*

CALCHAQUINOS ab Judæis originem ducere, inde prima orta suspicio est, quòd sub primum Hispanorum ingressum ab non paucis Davidis & Salomonis nomina usurpari in hæc valle repertum sit; & asserent gentis antiquissimi, majores suos olim circumcidi solere. Defunctorum fratrum semen suscitare: vestis ad terram fluxa, & ad finem cingulo collecta, aliquod Judæici moris indicium habet. Suspicionem hanc auget quorundam opinio apud Josephum Acoftam & alios authores Americanorum originem ad Judæos referentium. Genis omnis, ut Judæi; ad insaniam superstitionibus dedita est. Arbores plumis ornatas passim adorat, adeò ut in illam jactari possit quod olim in Sinagogam, sub omni arbore frondosâ prosternebaris mulier. Solem pro primario Numine, pro secundariis Diis tonitruum & fulgur colit. Acervis lapidum, Majorum suorum monumentis (ut ex eo etiam Judæos agnoscas) suus est honor. Magos pro medicis ac sacerdotibus venerationibus insignes veneratur. Hi in semotis facellis degunt, Dæmonem consultant, aut abs se consultari fingentes. Hujusmodi Sacerdotum officium est, alios nefandis prorsus execrationibus initiare. Apud initiatos plerumque publicas debacchationes exercent: quarum debacchationum tanta est ferocitas & turpitudine, quantam metuas ab profligatissimis mortalibus ebrietate quotidianâ ac furore corruptis. Ubi vino incaluere, in mutuam præteritatum injuriarum vindictam in sese tumultuosè involant, capita invicem arcibus ferientes. In his bacchanalibus præliis declinare ictum, aut manu avertere, perpetuo dedecori est: vulnera verò accepisse, sanguinem largè fudisse, faciem deformari, inter primaria decora computant. Calente jam debacchatione, Sacerdos multa verba deblaterans cervæ calvam sagittis hirsutam Soli consecrat, agris fertilitatem deprecans: execrandam mox calvam alteri tradit, quâ acceptatâ, debacchationis sequentis induperator constituitur. Sic per orbem gentis primores, tessera acceptâ, totam vitam inter furibunda hilaria transigunt. In sacrificiis à Mago animalium sanguine expinguntur. Sed nusquam alibi insaniunt magis, quàm in funeribus. Ad moribundi domum concurrunt consanguinei omnes ac amici, diu noctuque morbi tempore compositaturi: ægroti hominis stratum innumeris sagittis solo infixis circumdant; ne mors scilicet, sagittarum metu, accedere audeat. Recenter mortuum quantâ possunt vocum contentione lamentantur. Circa cadaver sedi impositum, omnis generis cibos & vinum deponunt, focos excitant, thuris loco nescio quas frondes concremant. Ad commovendam commiserationem viri fœminæque supellestem defuncti multitudini ostentant; aliis inter insanas choreas ac saltationes ori cadaveris, quasi comesturi, cibos admoventibus, & frustra admotos pro mortuo deglutientibus. Ostduo in his & aliis insaniis transacto cadaver sepeliunt, canes, arma, equos & defuncti cæteram supellestem, variasque vestes ab amicis oblatas, in eandem cum eo fossam conjicientes. Subinde domum mortualem, ne scilicet mors eò iterum redeat, concremant. Anno integro in luctu posito, anniversarium iisdem ceremoniis celebrant. Pro veste lugubri corpus nigrore inficiunt. Ne quid in his omnibus peccetur, magistrum ceremoniarum adhibent. Nullum morte naturali, sed omnes violenter mori autumant, ex quâ hæresi mutuis suspicionibus perpetuò livescunt aut præliantur: Dæmone, ut bella seminet, verè aut mendaciter mortuum authores per Magos quandoque divulgante. Animas suorum post mortem existimant in stellas converti, eò splendidiore, quò in vitâ fuere aut gradu aut facinoribus insigniores. Festis diebus plumis versicoloribus se coronant.

Capillos

Capillos ad cingulum usque promissos vittisque discriminatos muliebriter inno-
dant. Brachia cubito tenus argenteâ aeneâve laminâ ad usum sagittandi, & ad aliquod
corporis ornamentum, vestiunt. Gentis primores orbe argenteo aeneâve diademati
inserto frontem cingunt. Pueri usu veneris interdiciuntur, donec ab veterâ-
toribus nefando proorsu ritu emancipentur. Virgines pictis vestibus utuntur, quas
prostrato pudore in simplices vertunt. Calchaquinorum factiones continuis ferme
bellis sese conficiunt. Nihil potentius fœminis ad pacem inter utramque arma-
torum partem inducendam, Barbarissimis mortalium sexui, à quo lac ac alimoniam
sumserunt, omnia facile concedentibus. Triginta millia Indigenarum in pagis op-
pido plurimis incolentium sub id tempus esse perhibebantur; quamquam de hoc
numero disconvenire reperio etiam illos, qui gentem excoluere. Sed in hoc
conveniunt omnes, quod Calchaquini tam facile Christianorum fidem approbent,
quam postea nullâ causâ execrentur. Ex his, qui olim baptismum susceperant,
nullus Christianorum more vivebat. Promiscuè cum Ethnicis avitos ritus omnes
sine discrimine usurpabant. Quare Socii communi consilio decrevere, nullum im-
posterum ex hac gente baptizandum, nisi in mortis articulo, aut multorum anno-
rorum experimento probatum. Infantes liberiùs sacris undis immergebantur.
Quia igitur profligandæ priùs erant Barbarorum inveteratæ consuetudines, quàm
Christianæ leges induci possent, Patres nulli labori parcebant. Spreto mortis
periculo ubique idola disturbabant. In perversos sepeliendi ritus acri sermone
invehantur, & si quid huiusmodi erga baptizata corpora Christiani agere vellent,
ne id fieret fortiter prohibebant. Præterea magnam vim adhibebant in amovendâ
plerorumque opinione, arbitrantium se nullâ in re peccare, & proinde nullâ Ex-
homologesi indigere. Cùm verò in regione perversâ fructus non respondebat
opèri, hac se Socii cogitatione solabantur, quòd frequentibus morientium puero-
rum & subinde adultorum baptismis numerum Cœlestium auferent, obstaculoque
essent ne palam gens in Hispanos rebellaret, aut bella domestica exerceret. Cæte-
rùm quàm Apostolica esset hæc expeditio, inde colligi potest, quòd bini in singulis
sedibus Socii, barbaro cibo contenti, nullo per aliquot annos Europæorum con-
fortio, solâ cœlestium rerum suavitate patcerentur. Singulis sedibus, præter
annuam stipem, campanæ & ornamenta sacra, Regis Catholici beneficentiâ, trans-
missa sunt: tanto Rege Barbarorum miserimos ad ultimos usque Orbis angulos
liberaliter prosequente.

PETRUS Oniatus Provincialis, dudum utraque Paranz littora, usque ad Guai-
ranæ fines, lustrari iusserat, tum ut certò sciretur, quot mortales, quot loca
fundandis oppidis apta essent; tum vel maximè ut Ethnicorum animi explora-
rentur. Multorum dierum itinere distat Guairanæ præcipitium ab Itapuano op-
pido: id verò terræ & fluminis intervallum Europæorum nulli hætenus patuerat,
indigenis & numerosis Apostatis, qui eò è Paraquaria confluxerant, pertinaciter
repugnantibus. Rocho Gonsalvio eò ire volenti resistere Itapuani Neophyti, ob
multitudinem periculorum auxilium denegantes. *Quò tam alacer, inquiebant, ad
carnificinam nos destinans? Quò te clausis oculis præcipitatum ire vis? Eò te ducant,
qui mortem tuam amant: sed nos, qui te diligimus, obstinatè manus ad remigandum,
navigia ad navigandum, viaticum comestumq; denegabimus. Magorum perversitas,
Apostatarum perfidia, uni-versa gentis in Hispanum nomen odium, & tui amor, nos tibi
obsequiosos esse non sinit: inobedientia vitio verti non debet iis, qui ideò non obediunt,
ut cum servent, cui diu obediant.* Contrà Rochus, se nequiquam metu mortis,
quam pro Christo percuperet, ab incepto destitutum affirmans, ex longinquis
locis centum Neophytos, Franciscanis Patribus subditos, spe præmii ad expedi-
tionem invitat: qui ubi advenère, ab Itapuanis absterriti, nullo modo deinde ad-
duci potuerunt, ut cum Rocho ire vellent. Id etiam aliis detrectantibus, re pænè
deploratâ, Didaco Boroâ incentore Arapizanduvius, Ignatianorum Dux apud
Paranenses autoritate pollens, cum duodecim asseclis ex improvviso Itapuam in-
greditur, clarâ voce edicens, se pro propagando Dei Evangelio cuius discrimini

Viste.

Pueri.

Fœmine pa-
cificatrices.Numerositas
gentis.Adultorum
vicia.Infantes ba-
ptizantur
non sine de-
lectu.Sociorum
gesta.Expeditio
arduitas.CAPUT
XXIV.
Rochus G6.
salvius Su-
periorum
Paranz par-
tem primus
explorat.Eo ire Ita-
puani re-
nuant.Non sine
causa.Ignatiani &
Itapuanis
Neophyti
Gonsalvium
comitantur.

Pericula.

Tabacambius resistit.

Es ejus nepos.

Arapizanduvius auctoritatem interponit.

Apostata Rochum G. salvius interturbat.

Apostata ab Gonsalvio refrenatur.

Quaracipucutius obloquitur.

Gonsalvius pedem retrahit.

CAPUT
XXV.
Ab Rocho
Gonsalvio
inferior Pa-

caput objecturum. Ejus exemplo totidem Itapuani se Rocho Gonsalvio adjungunt, qui animorum ardore usus exiguo hoc comitatu navigiolum ascendit. Secundo die quam discesserat, comites ingenti metu perturbati sunt. De qua re Rochus Gonsalvius ad Franciscum à Valle Itapuaë relictum scribens, *Post emensas*, inquit, *decem leucas metus ita invasit comites meos, ut de reditu cogitent: nam Ethnici in utroque littore barritibus, buccinis & ignibus, de adventu meo se invicem monent: nec satis scio quò hac terriculamenta recident. Sed si Deus pro nobis, quis contra nos? Sicut fuerit voluntas in Cælo, sic fiat. Deus nobis aderit: tu nos precibus adjuva.* Inter hos tumultus ad Tabacambii pagum pervenere. Is vicinos populos convocarat armatæque ad Rochi Gonsalvii consilia captanda, qui ut cognovit eum ultra pergere velle, superbâ voce monet ut retrocedat. Cui Gonsalvius solitâ magnanimitate: *Non*, inquit, *hac veni ut pedem cum dedecore retraham: ibo quò me Deus per meos Majores ire jubet, meq; nulla discrimina, nulli metus, nulla rabies impediens, quominus ego legatus Summi Dei ministerium meum impleam.* Loquentem interturbavit Tabacambii nepos, ariolandi arte famosus, prohibens ultra tendere. Cùm igitur vis timeretur, Arapizanduvius, imperanti quàm roganti similior, auctoritatem interponens, impetrat ne Sacerdotem nulli nocivum, omnibus beneficem, retrocedere cogent. Sic dissipata nubes est; quæ progredienti luci Evangelicæ sese offundebat: & Rochus ultra perrexit, exploravitque utrumque Paranaë litus, occurrentibus passim præsentissimis vitæ discriminibus, donec eò perveniret, quò quamplurimi Barbari clavâ & arcu instructi, pictis pro more Barbaricæ militiæ corporibus, convenerant, ducibus tribus Apostatis, quorum impiissimus Rochum de Divinis rebus loqui inceperantem arroganter interturbans: *Tace*, inquit, *ò Sacerdos, & ne obrudas nolentibus centies olim mihi recantata deliria. Apage doctrina tuæ nantias, veterana sum vulpes, eog; laqueis tuis minime opportuna: rechas Patrum Societatis IESU calleo, quorum munus est sylvas omnes, antra, fluvios excutere, ut obrusione Divinorum Mysteriorum deceptis populis imponant, Hispaniq; in servitium tradant.* His dictis ad suos conversus: *Si*, inquit, *ergastula, egestatem, filiorum vestrorum servitutem, transmigrationem, & omnes calamitates amaris, hunc Sacrificulum audite: & me, si avita libertas placet, sequimini.* Plura dicturum Rochus Gonsalvius vultu ad majestatem composito, ut erat tractandorum Indorum peritus, his fermè verbis interpellat. *O turpis*, inquit, *& infamis apostata, quid deblateras? Abrenunciato olim dæmoni rursus te mancipasti, ut recoctum stygis mancipium dicere- ris & esses. Deserta Christi Fide huic te Ethnicorum corruptela immiscuisti, ut te & illos perdas. Qua tua pbranesis est, qualiacumque satellitum tuorum arma Cruci, quam manu gesto, omnium domitrici, & te turpiculum tenebrionem mihi Summi Dei Sacerdoti & legato velle opponere? Demitte fastum, ò bestia, meq; jussu Pontificis Maximi, & Regis Catholici longè latèque per utrumque Orbem imperantis, nomine, verba salutis nunciantem patienter audi. Non ego vobis tales Deos, quales vestri obrudunt veteratores, sed unum Deum omnium rerum Creatorem, Trinum in Personis, unum in essentia, necnon IESVM-CHRISTVM de Virgine natum, & pro salute nostra passum, prædico.* Inde cùm summâ eloquentiâ reliqua nostræ Fidei Mysteria explicuisset, ita Apostatæ æquè ac Ethnici sermonis granditate permoti sunt, ut se longè tractabiliore, quàm antea, Rocho permitterent. Sed quia Quaracipucutius Ethnicorum dux obloqui deinde cœpitasset, Gonsalvius crudis hominibus & armatis non satis fidens, secundo flumine inter amicorum gratulationes (quòd putarent necem non evasurum) & occurrentia iterùm pericula, duplicatâ celeritate relegit. Quæ pericula à me sigillatim hoc loco explicata sunt: nam si bellicarum rerum scriptores militum audaciam in explorandis hostium viribus fusè explicent, cur ego pro amplificando Regis Regum dominio Heroum in adeundis discriminibus fortitudinem malignâ brevitate corrumpam?

GONSALVIUS post mensem Itapuaë redux, Franciscum à Valle Socium suum, qui ter & tricies pro felici successu sacrificaturum se spondetæ, de omnium incolumitate anxium ingenti lætitiâ affectit. Neophyti verò Ignatiani

& Itapuani

& Itapuani, quod pro Evangelio vitam suam obtulissent, apud omnes fortitudinis Christianæ gloriam adepti sunt, præsertim Arapizanduvius, qui hoc facinore præteriti anni inconstantiam abunde obliteravit. Hujus expeditionis fructus fuit qui sperabatur, nimirum terræ & animorum exploratio, ex qua cognitum, plerisque adversi Paranæ accolæ, Evangelio adhuc immaturos, paulatim beneficiis devinciendos esse, antequam ad oppida reduci possent. Vix redux Rochus Gonsalvius, ut est audax & irrequieta caritas, cum paucis comitibus secundo Paranâ ad Ethnicorum pagos sæpius delatus, effecit ut multi Ethnici Jaguapuam, Religionis capefendæ & incolendi ergo, se conferrent. Hispanos intempestivè arma Paranensibus ostentantes autoritate compefcuit. Ferdinandum Ariam Prætorem affinitatis jure monuit, ne vellet bello irritare, quos una Crux Christo sine sanguine aliquando debellatura erat. Ararepam & Tabacambium spe fundandorum oppidorum (uti in eorum terris factum est) aluit. Marcellum Lorençanam, Paranam pro Provinciali inspicientem, ostensâ vicinarum Provinciarum Christo subjugandorum spe, exultantem excepit. Claudium Ruierium Burgundum, alteram Paranensis Provinciæ columnam futurum, Didaco Boroæ Barbaricâ lingua informandum tradidit. Sed continuus & præcipuus labor ejus fuit in stabiliendo Itapuano & Jaguapuano oppidis, ut ex his quasi præfidiis bellum dæmoni latissimè inferret.

IN Guairaniâ notabilis etiam fuit Josephi Cataldini ad Tucutienses Barbaros expeditio. Hi abactionis metu, patriis fontibus desertis, novos pagos in abditissimis locis construxerant, eò adiri difficilioribus, quò contra prædones omnes sylvarum aditus meticulosius obseperant. Nec inanis erat eorum metus: nam Indorum abactores de iis ad servitia abigendis agitabant, quos ut præverteret Cataldinus, more suo præmissis Neophytorum fidelissimis, animos Tucutiensium exploraturis, non dubitavit eò per intactas sylvas cum pauculis Indis penetrare. Quindecim diebus cum vepretis eluctatus, in gentis excubitozem incidit, quo sibi conciliato, ad pagum ducentis Barbarorum familiis constantem pervenit: quos ob novitatem hospicium tumultuantes adeò appositâ oratione repressit, ut nisi obstaret Casiquii absentis, ex quo omnis vicinitas pendeat, autoritas, se illicò Patri traderent. Quare intellectâ, Cataldinus tricubitalem Crucem, pro scipione ab nostris operariis gestari solitam, misit, rogans ut accepto eò benevolentia pignore ad se venire ne gravaretur. Venit Casiquius, cujus autoritate allecti, frendente licet præstigiatore, nongenti Barbari Cataldino se adjungere. Nec difficile futurum erat eò loci multitudinem tantam cogere, quanta suffecisset ad justum oppidum constandam, si Sacerdotum copia suppetisset. Verùm, considerato præsentium rerum statu, satis habuit si nongenta ea capita in tutum reciperet. Sed dæmon tanto vulnere exacerbatus, ejus necem veteratori suadet, qui corruptâ jam multitudine indubiè scelus patrasset, nì ventilata perfidia ad Cataldini aures pervenisset, dedissetque locum Barbarorum animos sibi reconciliandi: qui ne iterum dæmonis artibus per præstigiatores cotrumperentur, transmigrationem acceleravit. In difficillimo itinere dum versarentur, numerosâ prædonum Brasiliensium turba Guairaniam infestabat, à quibus ne quid Tucutienses paterentur, Tygris insiliens prædonum ducis calvam pelle nudavit, reliquis latronibus ad fugam eò tempore coactis, quo Cataldinus novellam Tucutiensium turbam in oppidum inducebat: Deo scilicet pro Christianæ Legis candidatis ferarum rabiem in hostes animante.

ranæ pars
sæpe per-
curritur.

Rochus Gon-
salvius Eth-
nicos redu-
cit.

Claudius
Ruierius ad-
ventus.

CAPUT
XXVI.
Expeditio
ad Tucuti-
enses in
Guairania

Crucis effi-
cacia.

Gentis Casi-
quius con-
ciliatur.

Nongenti
Barbari Ca-
taldino ad-
herent.

Veterator in-
terturbat.

Tucutienses
feliciter re-
ducuntur.

Prædonum
dux castigat-
ur.